

CRKVA PUTUJUĆA I SUPUTNIČKA

Mato ZOVKIĆ, Sarajevo

U novijoj ekleziologiji ističe se da je Crkva putujući Božji narod. Želimo istražiti što to znači po Novom Zavjetu, nekim crkvenim ocima i dokumentima II. vaticanskog sabora. Zašto su oci na Saboru svjesno odbacili izraz „Ecclesia militans – vojujuća Crkva” iz prvog predloženog nacrtu Konstitucije o Crkvi te zatražili da se oživi svetopisamski i otački naziv „Ecclesia peregrinans – putujuća Crkva”? Da li putnička obilježje prvenstveno uključuje usmjerenost prema cilju putovanja – kraljevstvo nebesko – ili i solidarnost putnika međusobno i s drugim ljudima? Da li nas vjernike težnja za nebeskom domovinom otuđuje od zemaljske domovine i sputava u izgradnji humanijeg svijeta? Treba li „peregrinans” na teološki hrvatski prevesti „Crkva u hodu” ili „Crkva na putu”?

Za punu obradu naše teme trebali bismo istražiti starozavjetno iskustvo Izraelove raspršenosti u Egiptu, Asiriji, Babiloniji i dijaspori od Aleksandra Velikog do završetka novozavjetnih spisa. Što npr. znači molitva koju pisac Prve knjige Ljetopisa stavlja u usta Davidu prije završetka njegove vladavine: „Od tebe je sve, i iz tvojih ruku primivši, dali smo tebi! Pridošlice smo pred tobom, naseljenici kao svi očevi naši; naši dani na zemlji prolaze kao sjena i nema nade.” (1. Ljet 29, 14–15)?

U novijoj ekleziologiji ističe se da je Crkva putujući Božji narod. Želimo istražiti što to znači po Novom zavjetu, nekim crkvenim ocima i dokumentima II. vaticani da obećana zemlja pripada Jahvi, a s druge da je u svakoj zemlji vjernik stranac dokle god je daleko od osobnog drugovanja s Jahvom (usp. Lev 25,23; Ps 39,12–13; Ps 73,24–25; Ps 119–19). SZ poput mudraca iz drugih naroda upotrebljava metaforu o dva puta: putu pobožnih i putu grešnika, putu blagoslova za vršenje obaveza saveza i putu prokletstva za nevjernost Bogu savezniku (usp. Pnz 27–28; Ps 1; Jer 21,8; Izr 4,18–19 i dr.).¹ Ovdje, međutim, to moramo pretpostaviti kao

1 Usp. MICHAELIS: *Hodos*, ThWNT V/1954/, 42–118. A. DARRIEUTORT: „Put”, RBT, 1056–1060. J. L. MCKENZIE: „Way”, u djelu *Dictionary of the Bible*, New York 1965, 922–924. G. EBEL: „Wandel, Weg”, u L. COENEN – G. BEYREUTHER – H. BIETENHARD: *Theologisches Begriffslexicon zum Neuen Testament III*, Wuppertal, 1972, 1355–166 s pregledom literature na kraju. F. FRANQUESA: „Via”, u *Enciclopedia della Bibbia* 6, Torino, 1971, 1163. R. SCHNACKENBURG: „Gottes Volk in der Zerstreuung. Diaspora im Zeugnis der Bibel” u djelu *Schriften zum Neuen Testament*, München, 1971, 321–337. Za egzegezu metafore o putu u SZ i primjenu na migrante usp. G. DA-

poznato, barem u općim crtama. Ograničavamo se na NZ, neke oce i saborske dokumente. Valja na početku istaknuti da različiti novozavjetni i otački spisi te saborski dokumenti iznose pojedine aspekte o putničkom obilježju Crkve pa se ne smijemo zaustaviti kod jednoga.

I – UKUĆANI BOŽJI NA PROPUTOVANJU ZEMALJSKOM

Čini se da novozavjetni nauk o putničkom obilježju možemo izvesti iz toga što su svi krštenici Božji ukućani na zemaljskom proputovanju. Oni su na životnom putovanju koje je od trenutka krštenosti u Krista i u Kristovu Crkvu postalo zajedničarsko i puno nade. To životno putovanje bitno je vezano uz Krista koji je Gospodin i Crkvu koja je zajednica Kristovih učenika. Elemente ovog nauka vidimo najprije u Evanđeljima gdje je prikazan Isusov put u Jeruzalem radi izvršenja poslanja (sinoptici, osobito Luka), odnosno Isus kao Put (Iv). Zatim Djelima ap. gdje su u kontekstu Pavlova obraćenja Nazarenčevi sljedbenici prikazani kao *He Hodos – Put*. Nadalje u Pavlovim poslanicama, gdje su svi kršćani predstavljeni kao Božji ukućani u kojima i među kojima boravi Bog pa zato ne trebaju zemaljskih hramova niti hodočašća u neko mjesto Božje nazočnosti. Najvažniji spisi za našu temu jesu Heb i 1. Pt gdje su kršćani izričito predstavljeni kao *paroikoi* – pri-došlice i *parepidēmoi* – prolaznici.

1. *Put povijesnog Isusa i Krist kao Put* – Sinoptici bilježe da je Isus prvih dana svojega ministrija jednog ranog jutra pošao u osamu na molitvu. Šimun ga je našao i pozvao da se vrati mnoštvu koje ga traži, a on je uzvratio: „Hajdemo drugamo, u obližnja mjesta, da i ondje propovijedam! Tâ zato sam i došao.” (Mk 1,35–38). Isusov se ministrij sastojao u propovijedanju Božjega kraljevstva i upri-sutnjivanju Božjega milosrđa po galilejskim i judejskim mjestima. Sinoptici su zabilježili jedan Isusov dolazak u Jeruzalem, a Ivan barem četiri, i to svaki puta o nekom blagdanu.² Oslanjajući se na starozavjetnu metaforu o putu, Isus zove ljude da ulaze u život uskim putem (Mt 7,13–14; Lk 13,24) i pri tom misli na osobni izbor pojedinca za razliku od mnoštva koje je anonimno i bezvoljno.³ Isus, putujući Mesija, zove na osobno prihvaćanje Božjeg puta. Luka je posvetio posebnu pažnju Isusovu putu u Jeruzalem. Tako za vrijeme preobraženja jedino Luka spominje da je Isus molio te u razgovoru s Mojsijem i Ilijom spominjao i svoj *Exodus* – Izlazak koji se imao uskoro ispuniti u Jeruzalemu (Lk 9,28–31). Pri kraju galilejskog poslanja Luka kaže: „Kad su se navršili dani da bude uznesen, krenu Isus

NESI: *Hod Božji i Bog hoda*, Zagreb, KS 1984, 161. str.

2 Po sinopticima, prvi ulazak u Jeruzalem u toku ministrija bio je mesijanski, na magarcu uz klicanje mnoštva (usp. Mk 11, 1; Mt 21,1; Lk 19,28). Ivanova tradicija poznaje četiri pohoda Jeruzalemu u toku ministrija: Iv 2,23; 5,1; 7,14 i 12,12.

3 Usp. P. BONNARD: *L'Évangile selon Saint Matthieu*, Neuchâtel, 1971, 102–103. J. ERNST: *Das Evangelium nach Lukas*, Regensburg, 1977, 427–428.

sa svom odlučnošću prema Jeruzalemu.” (9,51). U toku tog dugačkog putovanja, u koje je Luka smjestio zgrade i parabole njemu svojstvene, spominje se više puta Jeruzalem kao cilj putovanja (9,53; 13,22.33–34; 17,11; 18,31; 19,11). Hod u Jeruzalem bitan je dio njegova izlaska i uzdignuća koje se sastoji u pristajanju na nasilnu smrt i ustoličenju za Kyriosu po uskrsnuću. Isusa ništa ne može odvratiti od ovog puta koji je volja Očeva. Učenici ga slijede kao povijesni svjedoci njegovih djela i riječi. Oni će od Jeruzalema početi naviještati obraćenje i oproštenje grijeha svima narodima u ime Isusa koji je Gospodin.⁴

Na posljednjoj večeri govori Isus: „Ja sam Put, Istina i Život. Nitko ne dolazi Ocu osim po meni.” (Iv 14,6). Poznato je da se Isus u Četvrtom evanđelju sedam puta predstavlja apsolutnom formulom: „*Egō eimi* – ja jesam” te još sedam puta dopunjenom formulom: „Ja jesam kruh živi, svjetlo svijeta, vrata ovcama, pastir dobri...” Ove formule objavljuju Isusa u odnosu na Oca i na ljude.⁵ Na našem mjestu imamo jednu od formula s objektom koja je na liniji cijelog Ivanova evanđelja, gdje je naglašena Isusova objaviteljska uloga. On svojim djelima, riječima i životom objavljuje Oca; on živi intimno zajedništvo s Ocem koji je sama istina i život. Svoje zajedništvo s Ocem, koji je sama istina i život, Isus iz svojeg uskrsnulog stanja može prenositi na svoje sljedbenike i zato je on jedini put k Ocu. Isus je put jer je istina koja objavljuje Oca i jer živi u Ocu i Otac u njemu.” U izreci: 'Ja sam Put' Isus se ne predstavlja prvenstveno kao moralni vođa ili kao vođa kojega bi njegovi učenici trebali slijediti (kao Heb 2,10; 6,20). Naglasak je ovdje drukčiji od izreke u 16,13 gdje je za Duha Parakleta rečeno da će učenicima biti vođa *puta* u svu istinu. Isus se predstavlja kao jedini prilaz spasenju, poput onoga što je rečeno u 10,9; 'Ja sam vrata. Kroz me tko uđe, spasit će se.' Tako je jer je Isus Istina (*aletheia*), jedina objava Oca koji je cilj putovanja. Nitko nikada nije vidio Oca osim Isusa (1,18); Isus nam prenosi ono što je vidio kod Oca (8,38); on ljude čini Božjom djecom i omogućuje da Boga mogu zvati Ocem (usp 20, 17). Nazvavši se istinom, Isus nije dao ontološku definiciju u smislu transcendentalne istine, nego se predstavio u smislu svojega poslanja među ljudima (usp. 4,24). Zato izreku 'Ja sam Istina' valja razumijevati u svjetlu 18,37; 'Ja sam se zato rodio i došao na svijet da svjedočim za istinu.' Ipak ova ivanovska formula govori još više od onoga što Isus čini: govori što Isus *jest* u odnosu na ljude. Nadalje, ona odražava što Isus *jest u sebi*; sve ivanovsko naglašavanje 'istinskoga' (*alethinos* – kruh istinski, vino istinsko) bilo bi uzaludno kad Isus ne bi bio u sebi ono što *jest* u odnosu na ljude.”⁶

Ova izreka ivanovske tradicije o Isusu koji je istinski i živi Put k Ocu u sinoptičkim evanđeljima postoji kao poziv na svakodnevno odricanje od samoga sebe, uzimanje križa i hodanje za Isusom. U tom kontekstu Isus najavljuje da gube život

4 Usp. J. A. FITZMYER: *The Gospel according to Luke I–IX*, New York, 1981, 823–827.

5 Usp. R. SCHNACKENBURG: „Herkunft und Sinn der Formel *egō eimi*” u djelu *Das Johannesevangelium II*, 59–70. R. E. BROWN: *The Gospel according to John I–XII*, New York, 1970, 531–538.

6 R. E. BROWN: *The Gospel according to John*, 630. Usp. također R. SCHNACKENBURG: *Das Johannesevangelium III*, Herder, 1976, 72–75.

oni koji ga sebično i grešno čuvaju, a nalaze oni koji požrtvovno idu za njim (usp. Lk 9,23–25; Mk 8,34–9, 1; Mt 16,24–28). Isus to izjavljuje kao ukor Petru koji ga je, nakon prvog navještaja smrti, pokušao odvratiti od puta u Jeruzalem. Tako put kojim Isus hoda u skladu s voljom Očevom treba postati put svakog njegova učenika.⁷

2. *Ovaj 'Put' i 'Put Gospodnji' u Dj* – U Dj 9,2 Luka bilježi da je Pavao kao mladi rabin dobio ovlast od jeruzalemskih krugova da pođe u Damask dovesti okovane Židove koji su postali sljedbenici „*tes Hodou* – puta”, a iz konteksta je očito da je to naziv za kršćansku zajednicu. Pavao je u toku trećeg misijskog putovanja tri mjeseca nastupao u efeškoj sinagogi, „ali kako neki, okorjeli i nepokorni, ocrnjivahu ovaj Put (*tên Hodon*) pred mnoštvom, ostupi od njih, odvoji učenike i danomice raspravljаше u školi nekog Tirana” (19,9). Kad se broj kršćana u Efezu povećao do te mjere da je počela opadati prodaja Artemidinih srebrnih hramića, srebrar Demetrije poveo je pobunu „protiv ovog Puta – *peri tês Hodou*” (19,23). Pavao nakon hapšenja u Jeruzalemu govori mnoštvu kako je od progonitelja „ovog Puta” postao sljedbenik (22,4). Na sudu pred Feliksom u Cezareji on izjavljuje da „Putem koji nazivaju sljedbom” služi Bogu svojih otaca i svoju krivnju svodi na vjeru u uskrsnuće mrtvih (24,14.21). Ovdje se najbolje uočava smisao naziva *he Hodos*: kršćani koji žive kao zajednica i misijski djeluju nazivaju sebe Putem, a Židovi ih nazivaju *hairesis*, sljedba. Luka upozorava da je Feliks „točno znao sve o ovom Putu”. Značajno je da Luka na svih šest mjesta stavlja član uz imenicu *hodos* kad je upotrebljava u apsolutnom smislu. Bibličari danas kažu da je to izraz „samooznačavanja” prve Crkve.⁸ Put su svi koji su se obratili Kristu kao Gospodinu te nastavljaju naviještati Isusa kao *euangelion*, radosnu vijest. Budući da ovaj izraz stoji u Lukinu drugom svesku, opravdano je dovoditi ga u vezu s pojmom Isusova puta u Trećem evanđelju.⁹ U Evanđelju je Isus znak Božjeg silaska među ljude, a putuje u Jeruzalem da dovrši Božji put, da otvori vrijeme trajne Božje naklonosti prema ljudima po Kristu raspetom i uskrsnulom. Kršćanstvo kao Put uključuje osobni pristanak uz Krista, ali i zorno hodanje putovima Gospodnjim.¹⁰

3. *Ukućani Božji među kojima nema stranaca ni pridošlica (Ef 2,19)* – Čini se da je Crkva apostolskog vremena od starozavjetnog Božjeg naroda prenijela na sebe naziv „kuća Božja” (usp. Br 12,7), kao što je prenijela nazive „kraljevsko svećenstvo” i „narod Božji” (usp. Izl 19,6 i Hoš 2,25 s 1. Pt 2,7–10). Za Pavla nema više starih nacionalnih, klasnih i socijalnih podjela među onima koji su kršteni na

7 Usp. komentar Lk 9, 23–27 u J. A. FITZMYER, op. cit, 783–790. Također poglavlje: „Le Christ est la voie vivante” u knjizi C. SPICQ: *Vie chrétienne et pègrination selon le Nouveau Testament*, Paris, 1972, 197–212.

8 Usp. E. REPO: *Der 'Weg' als Selbstbezeichnung des Urchristentums*, Helsinki, 1964. F. HAENCHEN: *Die Apostelgeschichte*, Göttingen, 1968, 268; 582–587 G. SCHNEIDER: *Die Apostelgeschichte 2*, Herder, 1982, 25–26.

9 Usp. S. BORWN: „The Way of the Lord”, u djelu *Apostasy and Perseverance in the Theology of Luke*, Roma, 1969, 131–145.

10 Usp. M. ZOVKIĆ: *Crkva kao narod Božji*, Zagreb, 1975, 30–31.

Krista jer su svi postali jedan u Kristu (Gal 3,26–29). Zato trebaju biti posebno strpljivi i ljubazni prema domaćima u vjeri (Gal 6,10). *Oikeioi pisteos* su svi kršćanici koji po milosnom daru vjere sačinjavaju jednu Božju obitelj, jedan dom.¹¹ Autor Poslanice Hebrejima piše da je Bog Isusa postavio za ovjеровljenog velikog svećenika nad svom svojom kućom i klikće: „Njegova smo kuća mi ako, dakako, sačuvamo smjelost i ponos nade”. (3,1–6). Za razliku od Mojsija koji je bio vjeran služitelj u starozavjetnoj kući Božjoj, Isus je apostol i veliki svećenik nad novozavjetnom kućom Božjom. Kršćansku zajednicu čini kućom Božjom Krist koji joj je veliki svećenik i učvršćuje ju darovima novoga saveza.¹² Isus je postao veliki svećenik nad kućom Božjom time što je kroz zavjesu vlastitog tijela otvorio nov i živ put za pristupanje Bogu (10,19–21). Isus je kao utjelovljeni Očev Sin prošao ljudskim životnim putem te po svojoj smrti i uskrsnuću sabrao ljude u kuću Božju.

Kršćanska je zajednica u 1. Tim 3,14–16 nazvana kućom Božjom, Crkvom Boga živoga, stupom i uporištem istine. U kontekstu je riječ o dužnostima prezbitera, đakona i ostalih članova zajednice. To je metafora o kući Božjoj i obitelji Božjoj, duhovnoj zgradi i duhovnoj zajednici.¹³ Ovaj dvostruki aspekt metafore prisutan je u odlomku 2. Tim 2,19–21: unatoč razornim pokušajima krivih učitelja „čvrsti temelj Božji stoji”, a u samoj kućnoj zajednici ima posuda časnih i nečasnih. Tko se očisti, postaje posuda posvećena, korisna Gospodaru, prikladna za dobra djela.

Dvostruki aspekt metafore o kući Božjoj najviše je prisutan u Ef 2,19–21: „Tako, dakle, više niste tuđinci ni pridošlice (*ksenoi kai paroikoi*), nego sugrađani ste svetih i ukućani Božji (*oikeioi tou Theou*), nazidani na temelju apostola i proroka, a zaglavni je kamen sam Krist Isus. U njemu je sva građevina povezana i raste u hram svet u Gospodinu. U njemu ste i vi ugrađeni u prebivalište Božje u Duhu (*katoikēterion tou Theou en pneumatī*).” Stranci i pridošlice ovdje nisu sociološke kategorije iz grčko-rimskog svijeta prvog stoljeća, nego iz židovstva. Autor, obraćeni Židov, piše kršćanskoj subraći koji su obraćeni pogani. Za razliku od starozavjetnog Izraela gdje je za punu pripadnost Božjem narodu bilo nužno biti po nacionalnosti Židov a prozeliti su mogli uživati milost pridošlosti, u Crkvi sastavljenoj od obraćenih pogana i Židova nema pridošlica, jer su svi jedna Božja građevina i jedna Božja obitelj.¹⁴ Kao ukućani Božji, kršćani su intimno povezani s Bogom i jedni s drugima. Oni su ne samo kućna zajednica koju je Bog sazvaо nego i građevinski materijal od kojeg je sastavljena zgrada u kojoj Bog prebiva.¹⁵

11 Usp. H. SCHLIER: *Der Brief an die Galather*, Göttingen, 1965, 278. Takoder MICHEL: *Oikos*, ThWNT V /1954/, 122–161.

12 Usp. Komentar Heb 3,1–6: O. MICHEL: *Der Brief an die Hebräer*, Göttingen, 1976, 170–181. M. M. BOURKE: „The Epistle to the Hebrews”, JBC II, 387–388.

13 Usp. P. DE AMBROGGI: *Le epistole pastorali di S. Paolo a Timoteo e a Tito*, Roma, 1964, 138–139.

14 Usp. H. MERKLEIN: *Das kirchliche Amt nach dem Epheserbrief*, München, 1973, 118–158. R. SCHNACKENBURG: „Die Kirche als Bau: Epheser 2,19–22 unter ökumenischem Aspekt” u M. D. HOOKER – J. G. WILSON /ed/: *Paul and Paulinism. Essays in Honour of C. K. Barrett*, London, 1982, 258–270. ISTI: *Der Brief an die Epheser*, Zürich, 1982, 120–127.

15 Usp. M. BARTH: *Ephesians I*, New York, 1974, 269–270.

Metafora o vjerničkoj zajednici kao Božjem prebivalištu (*katoikêterion*) predstavlja, čini se, spiritualizaciju hrama kao povlaštenog mjesta Božje nazočnosti. Kako su se kumranski monasi osjećali Božjom kućom i namjerno odbacivali hramsko bogoslužje u Jeruzalemu, ova je metafora mogla ući u novozavjetne spise preko Kumranaca. B. Gärtner pronašao je nekoliko kumranskih tekstova koji su upadno srodni s Ef 2,19–22.¹⁶ Dok su starozavjetni vjernici trebali hodočastiti u Hram gdje su se jedino smjele prikazivati žrtve, novozavjetni su sami Božji hram i mjesto posebne Božje nazočnosti. Zato NZ nigdje ne govori o potrebi fizičkog hodočašćenja na bilo koje mjesto za doživljavanje posebne Božje prisutnosti. Vjera da su krštenici kao pojedinci i zajednica Božji hram posebno je prisutna u Pavlovim poslanicama (1. Kor 3,16–17; 6,19; 2. Kor 6,16). Ta slika u Pavlovim spisima uključuje da je Crkva hijerarhijski organizirana ustanova spasenja, ali i uvijek novo događanje spasenja u konkretnim mjestima i prilikama.¹⁷

4. *Nemamo ovdje trajnog grada nego budući tražimo (Heb 13,14)* – Poslanica Hebrejima bila je povijesno upućena grupi Židova izvan domovine koji su se hranili duhovnošću dijaspore. Oni su egzistencijalni *hoi peripatountes* (13,9), u stalnom exodusu, živeći u napetosti između darovanog očišćenja koje se dogodilo i cilja putovanja do kojega bi mogli i ne stići ako se na putu iznevjere (3,7–15). Kad su se pridružili Nazarenčevu pokretu, uz dotadašnju čisto građansku pridošlost u Rimskom Carstvu došla je i otuđenost od povijesnog Izraela jer u kršćanstvu nisu našli sjajnu liturgiju, hramske svečanosti i levitsko svećenstvo. Autor im upućuje pisanu homiliju kao „riječ ohrabrenja” (13,22) u kojoj predstavlja Isusa kao velikog svećenika novoga saveza. On je zbog svoje pune ljudskosti solidaran s ljudima, a zbog svojeg božanskog sinovstva uvijek uslišavani zagovornik svoje ljudske subraće. Zato je mukom, smrću i uskrsnućem postao *Arhegos* (Početnik – 2,10; 12,2) i *Prodromos* (Preteča – 6,20) kršćanskog životnog putovanja. Kršćanska zajednica za autora ove poslanice jest hodočasnički Božji narod koji proživljava kušnje slične izraelskim u toku hoda kroz pustinju i trudi se da sačuva vjernost nužnu za ulazak u nebeski grad koji je cilj putovanja.¹⁸ Motiv hodočašća bitan je za teologiju Poslanice Hebrejima.¹⁹ Kršćani su kulturna zajednica u pokretu. To pokazuju tekstovi koji govore o odvojenosti i posvećenosti članova, a s druge strane opominju na vjernost nužnu za ulazak u nebesku domovinu.

16 Usp. B. GÄRTNER: *The Temple and Community in Qumran and in the New Testament*, Cambridge, 1965. – Neki bibličari smatraju da NZ prikazuje Crkvu kao hram Božji do te mjere da bi ta metafora bila važnija od analogije o Božjem narodu. Npr. R. J. McKELVEY: *The New Temple. Church in the New Testament*, Oxford, 1969. J. C. COPPENS: „The Spiritual Temple in Pauline Letters and its background”, *Studia Evangelica* 6, Berlin, 1973, 53–66.

17 Usp. J. PFAMATTER: *Die Kirche als Bau. Eine exegetisch-theologische Studie zur Ekklesiologie der Paulusbriege*, Roma, 1960, 183–188.

18 Usp. C. SPICQ: *L'Épître aux Hébreux I*, Paris, 1952, 269–280.

19 Usp. W. G. JOHNSON: „The Pilgrimage Motif in the Book of Hebrews”, *JBL* 97 /1978/ 239–251. Autor predbacuje egzegetima da nisu dovoljno vrednovali element kulta u Poslanici Hebrejima jer su kršćani, po ovoj poslanici, kulturna zajednica u pokretu.

Najdublji tekst o hodočasničkom obilježju Božjeg naroda stoji u Heb 11, gdje je vjera starozavjetnih pravednika postavljena za uzor i poticaj novozavjetnim hodočasnicima. Na početku je vjera predstavljena kao „već neko imanje onoga čemu se nadamo, osvjeđenje o zbiljnostima kojih ne vidimo; bez vjere nemoguće je omiljeti Bogu.” (11,1.6). Riječ *pistis* dolazi 25 puta u poglavlju i osobito je sadržajna instrumentalna konstrukcija *pistei* (dativ sa značenjem „po vjeri, vjerom”) na početku redaka o pojedinim patrijarsima kao junacima vjere življene u poteškoćama. U duhu SZ ovdje vjeru valja razumijevati kao čvrstu osobnu oslonjenost na Boga, pa odatle kao vjernost i nadu.²⁰

Abraham je stavljen za uzor vjerničke pridošlosti i oslonjenosti na Boga:

⁸ Vjerom, pozvan, Abraham posluša
i zaputi se u kraj
koji je imao primiti u baštinu,
zaputi se ne znajući kamo ide.

⁹ Vjerom se kao pridošlica naseli (*parokesen*)
u obećanoj zemlji
kao u tuđini (*hos allotrian*)
prebivajući (*katoikesas*) pod šatorima,
s Izakom i Jakovom,
subaštinicima istog obećanja,

¹⁰ jer iščekivao onaj utemeljeni Grad
kojemu je arhitekt i graditelj Bog.²¹

Ovdje je nadahnuti pisac iskoristio tradiciju o Abrahamu iz Post 12, gdje je istaknuto da je praotac monoteističkih vjernika na Božji poziv ostavio svoju domovinu i pošao u Kanaan, zatim nakratko odselio u Egipat i opet se vratio u Kanaan. Kad je od starosjedilaca trebao kupiti zemljište za grob Sari, predstavio im se kao doseljeni stranac (TM: *gēr-wethōšab*; LXX: *paroikos kai parepidēmos* – Post 23,4). Iz okolnosti da je Abraham kao nomad koji je sa svojom obitelji selio od ispaše do ispaše (Post 12,9) stanovao u šatoru, dakle u „kući bez temelja”, naš pisac izvodi pouku da se ni u obećanoj zemlji nije osjećao u domovini. Boravak u obećanoj zemlji nije predstavljao kraj kušnje ni putovanja nego je zathijevao novo povjerenje u Boga i novu poslušnost. Time je Abraham tražio „utemeljeni Grad”, bolju i trajnu domovinu koju u svojem planu može zasnovati i za ljude izgraditi je-

20 Usp. B. DUDA: *Kako vjerovati? Komentar Poslanice Hebrejima, gl. 11*, Zagreb, 1972, 14–17.

21 Strukturirani tekst i prijevod preuzet iz B. DUDA, op. cit, 30, uz izmjenu da sam u r. 10 *tehnitēs* preveo s „arhitekt”, a *dēmiourgos* s „graditelj”. Usp. W. BAUER: *Griechisch-Deutsches Wörterbuch zu den Schriften des N. T.*, Berlin, 1963, 355 i 1611. Lj. RUPČIĆ: *Novi zavjet*, Zagreb, 1983, 662, ima kao i Duda „kojemu je Bog graditelj i tvorac”. On se inače u ovom svojem novom prijevodu drži kao uzora njemačkog *Einheitsübersetzung* koji ovdje ima: „(die Stadt) die Gott selbst *geplant* und gebaut hat”. Nije jasno zašto Rupčić ovdje odstupa od svojega uzora. F. RIENECKER: *Sprachlicher Schlüssel zum Griechischen Neuen Testament*, Giessen, 1960, 550, prevodi *tehnitēs* sa „Bildner” a *dēmiourgos* sa „Erbauer”.

dino Bog.²² Po Baruhovoj apokalipsi Abraham je za vrijeme sklapanja saveza imao viđenje nebeskog Jeruzalema koji je alegorija za Božje prebivalište. Zato se u novoj domovini osjećao došljakom.²³ On je time postao uzor svim vjernicima u zemaljskom putovanju.

Pisac Poslanice Hebrejima u smrti patrijarha vidi čežnju za pravom životnom domovinom:

¹³ U vjeri su svi oni umrli
a da nisu zadobili obećanjâ,
već su ih samo izdaleka
vidjeli i pozdravili,
priznavši da su stranci (*ksenoi*)
i pridošlice (*kai parepidêmoi*) na zemlji.

¹⁴ Doista, koji tako govore,
jasno očituju da domovinu traže.

¹⁵ Dakako, da su mislili na onu
iz koje su izišli,
imali bi još prilike vratiti se u nju.

¹⁶ Ali sada, oni čeznu za boljom,
to jest nebeskom.
Stoga se Bog ne stidi
zvati se Bogom njihovim:
tâ pripravio im je Grad.

Abrahamovo priznanje domorocem prilikom kupovanja zemljišta za grob Sari (Post 23,4) naš pisac proteže na sve patrijarhe: svi su na njegova usta priznali da su stranci i pridošlice te pokazali da traže bolju domovinu. Istina je da Post pokazuje da su oni nastojali zaposjesti novu domovinu, ali je u njihovim nastojanjima glavno bilo sačuvati prijateljstvo s Bogom. U činjenici da Bog patrijarsima nije dopustio da nađu zadovoljstvo u obećanoj zemlji, pisac Hebrejima vidi sliku nebeskog Grada koji im je Bog pripravio po uskrsnulom Kristu. Kao u slučaju Abrahama, Bog je *tehnitês*, arhitekt i *dêmiourgos*, graditelj. U izrazu „izdaleka vidjeli i pozdravili” aluzija je na Mojsijevo razgledanje obećane zemlje s brda Nebo u Moapskim poljana (Pnz 32,49; 34,1–6). Iz okolnosti da su patrijarsi proveli zemaljsku egzistenciju u stanju migriranja i nastojali usavršavati svoje odnose s Bogom, pisac zaključuje da su se osjećali strancima i pridošlicama na zemlji.²⁴ Kao što se po 11,16 Bog ne stidi da ga patrijarsi zovu svojim Bogom, tako se po 2,11 Krist Posvetitelj, koji je po patnji doveden do savršenstva, ne stidi ljude zvati svojom braćom. Egzgeti u ovome vide prisegu vjernosti kojoj bi bilo oprečno nijekanje.²⁵ Infinitiv

22 Usp. O. MICHEL: *Der Brief an die Hebräer*, 391–395.

23 Usp. B. DUDA, op. cit, 32.

24 Usp. komentar Heb 11,13–16 u A. VAHNOYE: *Quarta pars epistolae ad Hebraeos de fide et patientia Hebr 11,1–12,13*, Romae, 1973, 84–90.

25 Usp. O. MICHEL, op. cit, 150 i 400. Druga mjesta NZ gdje „ne stidjeti se” znači javno priznati: Mk 8,38; Lk 9,26; Rim 1,16; 2. Tim 1,8.12.16. Mjesta gdje „stidjeti se nekoga” znači zanijekati ga: Mt 10,33; Iv 1,20; Heb 11,24.

prezenta *epikaleisthai* može biti medijalni i pasivni: „Ako glagol uzmemo kao medijalni, značenje je: Bog se ne stidi nazivati se njihovim Bogom. Ako se uzme kao pasivni, značenje je: Bog se ne stidi što ga oni nazivaju svojim Bogom.”²⁶ Bog je radostan što svoju zaštitu, svoje svemoćno ime može protegnuti na konkretno povijesne ljude i s ljubavlju pristaje da ga oni nazivaju svojim Bogom. Priznanju patrijarha da su na zemlji stranci i pridošlice (*homologêsantes hoti ksenoi kai parepidêmoi eisin epi tês gês* – r. 3.13) odgovara Božje svečano i javno priznanje da je Bog njihov.

U nastavku 11. poglavlja pisac aludira na mučenike vjere iz vremena makabejskog ustanka protiv nasilne helenizacije (167–142. pr. Kr.) i kaže da su se „potucali u runima, vrludali po pustinjama” (r. 37–38). Zatim u 12. poglavlju potiče čitaoca: „Zato i mi, okruženi tolikim oblakom svjedoka, odložimo svaki teret i grijeh koji nas sapinje te postojano trčimo u borbu koja je pred nama! Uprimo pogled u Početnika i Dovođitelja vjere Isusa?” (12,1–2). Ovdje je kršćansko životno proputovanje prikazano metaforom o atletskim trkama na kojima ima mnoštvo gledalaca; atlete se prije početka utrke oslobađaju svih suvišnih stvari na sebi, a najvažnija im je odlika *hypomonê*, strpljiva ustrajnost. Isus je predstavljen kao primjer koji treba nasljedovati „jer umjesto radosti što stajao pred njim, podnese križ” (r. 3) i kao cilj na koji vjernički atlete trebaju stići.²⁷ Pavao često potiče na budnost, čvrsto stajanje u Gospodinu, strpljivost (1. Sol 3,8; 1. Kor 16,13 i dr.). Strpljivost i postojanost po primjeru Krista i apostola osnovne su kreposti kršćana u zemaljskom proputovanju.²⁸

Autor Poslanice Hebrejima u cijelom svojem nadahnutom spisu ubrinut je da vjernici ne bi „promašili svoj nebeski cilj (2,1), da se ne bi „odmetnuli od Boga živoga” (3,12), da ne bi zakasnili na svečani ulazak u Počinak (4,1), da ne bi izgubili vjernost-nužnu za nasljedovanje velikog svećenika koji je prodro kroz nebesa (4,14; 10,23), da ne bi klonuli nadajući se velikoj plaći (10,35). Pri kraju poslanice potiče ih na ustrajnost, unatoč činjenici da je izumro i prvi naraštaj poglavar. Iako su oni otišli, uskrsnuli Krist ostaje u svojoj Crkvi, uvijek isti (13,7–8). Aludirajući na propis Lev 16,27 o spaljivanju žrtvenih životinja izvan naselja na Dan pomirenja, on nastavlja

¹² Zato i Isus,

da bi vlastitom krvlju posvetio narod,
trpio je izvan vrata.

¹³ Stoga izadimo k njemu izvan tabora
noseći njegovu muku (*oneidismôn*),

¹⁴ jer nemamo ovdje trajnog grada (*menousan polin*),
nego onaj budući (*mellousan*) tražimo.

26 Usp. F. RIENECKER–C. ROGERS: *Linguistic Key to the Greek New Testament*, Grand Rapids, 1982, 709.

27 Usp. A. VANHOYE, op. cit, 123–135.

28 Starozavjetni i novozavjetni kontekst strpljivosti i postojanosti izvrsno je obradio C. SPI-CQ: *Vie chrétienne et pègrination selon le N. T.*, 157–196.

U vrijeme Isusove smrti Kalvarija nije bila obuhvaćena gradskim zidinama Jeruzalema (usp. Iv 19,17.20). Kasnije, g. 43. Herod Agripa podigao je treći zid koji je obuhvatio i Kalvariju, ali je uslijed nagle smrti investitora taj zid ostao nedovršen. U podnošenju patničke smrti izvan zidina autor Poslanice Hebrejima vidio je Isusov izlazak iz ozračja zemaljske egzistencije i pozvao vjernike da ga nasljeđuju. On ovdje poziva ne samo na osoban i čvrst pristanak uz Isusa nego na odbacivanje privremenih i lažnih sigurnosti koje može ponuditi zemaljski život.²⁹ Poziv na „izlazak k njemu izvan tabora” nije prvenstveno poziv na odvajanje od jeruzalemskog svetišta i povijesnog židovstva nego na životni izlazak i doživotno hodočašće. Crkva može tako izaći i hodočastiti jer u Kristu posjeduje „pouzdanu i čvrsto sidro duše” (6,19). Kršćani su oni koji tako žive na zemlji da svjedoče kako nemaju ovdje trajnog grada nego traže budući. U 12,22 taj je grad nazvan „gora Sion i grad Boga živoga, Jeruzalem nebeski”. To je autorov naziv za transcendentelni posjed koji je Krist učinio dostupnim, grad izvan zemaljskog ozračja, nebeska domovina. U vrijeme nastanka Poslanice Hebrejima gradovi su bili osigurani zidinama, a kako nije bilo bomba ni pušaka, zidine su stanovnicima jamčile životnu sigurnost. Ovaj slikoviti izraz za nebesku domovinu autor dopunjava drugim izrazima koji označuju transcendentálnu domovinu ljudi: počinak (gl. 3–4), „neuzdrmljivo kraljevstvo” (12,27–28), „zbiljnosti kojih ne vidimo” (11,1). Transcendentálnost nebeskog grada izražena je participom prez. *menousa* – trajan, onaj koji ostaje, a to znači da nije u prolaznom i raspadljivom zemaljskom ozračju.³⁰

Kao što Židovi iz Egipta nisu pošli na vjerničko putovanje pojedinačno i usamljeni, tako ni Kristovi vjernici ne putuju ovim svijetom usamljeni. Karakterističan je plural putničkih glagola u Heb: *ekserhesthai* – izaći (3,16; 13,13) i *epizêtein* – tražiti (11,14; 13,14). U starini su opasnosti putovanja tražile grupu putnika kao zaštitu od mogućih cestovnih razbojnika. Izraelci su milošću saveza postali vezani uz Boga i jedni uz druge. Mojsije je spomenut kao uzor zato što je više volio ostati solidaran sa svojim narodom, makar bio i progonjen, nego vratiti se povlasticama dvorskog princa među faraonovim povlaštenicima (11,25). Vjernici Poslanice Hebrejima po Kristu Početniku i Preteči obdareni su novim savezom koji ih veže s Bogom, ali jedne s drugima. Zato su svi pozvani na čuvanje crkvenosti i zborne svijesti, što se posebno vidi iz „mi-oblika” u cijeloj poslanici.³¹ C. Spicq u nazivu *hêgoumenoi* – poglavari (13,7.17) vidi namjerno izabranu riječ za poglavare grupe ljudi koji kao stranci borave u tuđem kraju. On također u glagolu *enkataleipō*, koji je u 10,25 upotrijebljen za kršćane što napuštaju vjerske sastanke, vidi namjerno odabran izraz koji u papirusima označuje namjerno raskidanje ugovora i dezertiranje iz grupe: „Daleko od Božjeg naroda nema ni objave, ni arhegosa (2,10; 12,2), ni prodromosa (6,20), ni pastira, ni sigurnosti (7,22 *engys*), ni posrednika (8,6; 9,

29 Usp. R. FABRIS: *Le Lettere di Paolo. Traduzione e commento* 3, Roma, 1980, 763–770.

30 Usp. J. W. THOMPSON: „Outside the Camp: A Study of Heb 13:9–14”, *CBQ* 40/1978/, 53–63. D. LÜHRMANN: „Der hohe Priester ausser des Lagers (Heb 13, 12)”, *ZNW* 1978, 178–186.

31 Usp. Heb 1, 1; 2,3; 3,1.6; 5,11; 6,20; 7,26; 9,24; 10,20.25.39; 11,40; 12,1; 13,6.18.

15; 12,24). Naprotiv, vjerni članovi karavane čvrsto su povezani sa zajednicom pa obećanja radi kojih su se dali na put imaju strogo zbornu obilježje.”³²

5. – *Naša je domovina na nebesima (Fil 3,20)* – Moramo proraditi dva Pavlova odlomka koji govore o zemaljskom životu vjernika kao životu „iseljenosti” (2. Kor 5,1–10) i životu bez prave domovine (Fil 3,17–21). Egzegeti živo raspravljaju o tome da li ovi odlomci prvenstveno govore o pojedinačnoj ili zbornoj eshatologiji,³³ ali to za naš pristup ovim tekstovima nije od prvotne važnosti.

Poznato je da je Druga Korinćanima polemična poslanica Pavla koji brani svoj ministrij protiv nekih uvreditelja u korintskoj zajednici i „nadapostola” što su se dokazujući svoju superiornost nad Pavlom pozivali na svoja mistična iskustva. Odlomak 5,1–10 je dio odsjeka o Apostolovoj nadi uslijed kušnja i tjeskoba misionarskog zvanja (4,1–5,21). Svjestan da blago kršćanskog i vjerovjesničkog zvanja nosi u „glinenim posudama” (4,7), on u svojim slabostima prepoznaje Božju snagu i vidi šansu da se njegov unutarnji čovjek obnavlja iz dana u dan (4,16). U osobnim teškoćama i opasnostima misijskog rada nosi ga ljubav Kristova (5,14) i vjera u korijensku obnovu svijeta koja je započela s Kristom (5,17). Odlomak 5,1–10 plodna je igra riječi pomoću glagola *endêmeô* – biti ukorijenjen u jednom narodu, imati domovinu i dom te *ekidêmeô* – biti izvan naroda, ne imati domovine ni doma.

¹ Znamo doista:
ako se naš zemaljski dom (*epigeios oikia*)
šator taj razruši,
imamo zdanje od Boga (*oikodomên ek Theou*),
dom nerukotvoren,
vječan, na nebesima.

² U ovome, doista, stenjemo,
i čeznemo da se povrh njega zaodjenemo
svojim nebeskim obitavalištem;

³ dakako, ako se nađemo obučeni,
ne goli.

⁴ Da, i mi koji smo u ovom šatoru,
stenjemo, opterećeni,
jer nećemo da budemo svučeni
nego da se još obučemo,
da život iskapi što je smrtno.

⁵ A Bog koji nam dade zalag Duha,
on nas za to sazda.

⁶ Uvijek smo stoga puni pouzdanja,
makar i znamo:

32 C. SPICQ: *L'Épître aux Hébreux I*, 276–277.

33 Usp. M. CARREZ: „Pavel in Cerkev v Korintu” u A. GEORGE–P. GRELOT i dr: *Uvod v Sveto pismo Nove zaveze*, Celje, 1982, 395–396; 404. W. LILLIE: „An Approach to II Corinthians 5.1-10”, *Scottish Journal of Theology*, 1977, 59–70.

naseljeni u tijelu, iseljeni smo od Gospodina
(*endēmoutēs... ekdēmoumen*).

⁷ Ta u vjeri hodimo,
ne u gledanju.

⁸ Da, puni smo pouzdanja
i najradije bismo se iselili od tijela (*ekdēmēsai*)
i naselili kod Gospodina (*endēmēsai pros ton Kyrion*).

⁹ Zato se i trsimo da mu omilimo,
bilo naseljeni, bilo iseljeni.

¹⁰ Jer, svima nam se pojaviti pred sudištem Kristovim
da svaki dobije što je kroz tijelo zaradio,
bilo dobro, bilo zlo.

Zemaljsku egzistenciju ljudi zove Apostol *oikia epigeios* i *skênê* (zemna kuća, šator). Grčki filozofi i profani pisci također su život na zemlji nazivali šatorskim životom, ali su ljudsko tijelo smatrali zatvorom duše. Pavlu tijelo nije zatvor, ali zemaljska je egzistencija privremena. *Oikia* je suprotna pojmu *oikodomê*, zdanja. Trajno zdanje priprema Bog i ono je vječno, nerukotvoreno. U r. 2. to je zdanje nazvano *oikêtêrion eks ouranou* (prebivalište nebesko), ali je upotrijebljena metafora oblačenja. Vrijeme od pojedinačne smrti do općeg uskrsnuća bit će bez tijela, u stanju svučenosti, ali je krsna opečaćenost Duhom залог slavnog uskrsnuća. Strah pred tjelesnom smrću koja je „svlačenje tijela” zemaljskog Pavao nadvladava iskustvom Duha i hodom vjere. Tjelesna egzistencija jest duhovno inozemstvo za vjernika i prepreka za trajno gledanje Boga. Ona je vrijeme putovanja u vjeri i pomoću vjere (*dia pisteôs peripatoumen* – r. 7.). U stanju tjelesne iseljenosti čovjek može prihvatiti i čuvati prijateljstvo s Bogom, može steći Božju omiljenost, a to je cilj vjerničkog života i nada koja osmišljava zemaljsku egzistenciju.³⁴ Ovdje Pavao vjerojatno polemizira s protivnicima koji su korintsku zajednicu zarazili gnosticizmom. Iz ovog odlomka i drugih mjesta 2. Kor izlazi da su gnosticisti tvrdili kako imaju posebnu objavu i već sada gledaju Boga, a pod utjecajem grčkog gnušanja nad ljudskom tjelesnošću propagirali su vjeru i težnju za stanjem bestjelesne golotinje u blaženoj vječnosti.³⁵ Pavao kaže da ova ogoljenost može biti samo privremena i da ćemo se opet „obučiti” u preobraženo tijelo o paraziji. Oni pak koji paraziju dočekaju prije tjelesne smrti bit će „prekriveni” transformiranom odjećom (usp. *ependysasthai* u r. 4.).

Životno stanje vjernikovo prikazano je u prvom dijelu našeg odlomka metaforom o svlačenju i oblačenju (usp. *endysamenoigymnoi* u r. 3; *ekdysasthai ependy-*

---

34 Komentari 2. Kor kojima sam se poslužio za egzegezu ovog odlomka: J. J. O'ROURKE: „The Second Letter to the Corinthians”, JBC II, 280. S. CIPRIANI: *Le Lettere di S. Paolo*, Assisi, 1971, 286–290. G. BARBAGLIO: *Le Lettere di Paolo I*, Roma, 1980, 638–644. T. BALLARINI: *Paolo. Vita, apostolato, scritti*, Roma, 1970, 541–543. T. O'CURRAOIN: „2 Corinthians”, NCC, 1168. R. BULTMANN: *Der zweite Brief an di Korinther*, Göttingen, 1976, 132–146.

35 Usp. R. BULTMANN, op. cit, 139.

sasthai u r. 4). U drugom dijelu odlomka ova je metafora razrađena pomoću glagola *endēmēsai* i *ekdēmēsai* – biti domaći, imati domovinu i biti stranac, ne imati domovine (usp. r. 6. i 8.). Za sebe i svoje suradnike Pavao kaže da su odmah spremni napustiti zemaljsku egzistenciju i preseliti se u nebesku domovinu gdje se čvrsto nadaju gledati Boga licem u lice (usp. 1. Kor 13,12). Ta nada krijepi ih u podnošenju nevolja koje donosi misionarsko djelovanje i otklanja strah od fizičke smrti. Njih kao i sve ljude čeka Kristovo sudište za život u vrijeme tjelesne iseljenosti, ali im vjera i opečaćenost Duhom već sada omogućuju darovano opravdanje ili omiljenost pred Bogom. Svijest o sudu koji je neizbježiv ne oduzima im vjerničku revnost, nego ih još više drži budnima u iščekivanju prijelaza u nebesku domovinu.

Poslanica Filipljanima pokazuje Pavla u zatvoru kao vjernika i apostola koji se veseli što njegovim okovima djelo evangelizacije nije sputano. On je svjestan da bi mogao umrijeti prije paruzije. Pritiješnjen je između želje da ode i „bude s Kristom” i želje da „ostane u tijelu” poradi vjernika, ali je spreman proslaviti Krista i smrću i daljnjim djelovanjem (Fil 1,12–25). Zove vjernike da se ponašaju dostojno Kristova evanđelja i pri tome upotrebljava imperativ prezenta od glagola *politeuomai*, koji doslovno znači „ponašati se kao građanin”. Budući da su Filipi bili grad rimskih vojnih veterana s vrlo naglašenim građanskim strukturama i pravima, Pavao je mogao namjerno izabrati ovaj glagol s građanskog područja i primijeniti ga na unutarnji život vjernika u Crkvi.³⁶ Pun smisao tog glagola izlazi iz konteksta i cijele rečenice:

³⁵ Samo se ponašajte dostojno evanđelja Kristova
pa – došao ja i vidio vas
ili, nenazočan, slušao što je s vama –
da mogu utvrditi kako ste postojani
u jednom Duhu
i jednodušno se zajednički borite
za evandeosku vjeru

³⁶ ne plašeci se ni u čem protivnika.

U tom kontekstu *politeuomai* znači osjećati se u kršćanskoj zajednici kod kuće, voditi život na razini zajednice koji održava tu svijest. To neki strani komentari pokazuju i u samom prijevodu.³⁷ Duh Božji povezuje sve krštenike u jednu zajednicu Kristova evanđelja te ih čini postojanima u poganskoj sredini, omogućuje im svjedočku ustrajnost u evandeoskoj vjeri. Oni koji su tako čvrsto povezani mogu se i trebaju „jednodušno boriti”. Ovaj tekst valja povezati s 3,17–21 gdje Apostol potiče vjernike na ustrajan životni hod prema nebeskoj domovini:

³⁷ Braćo! Nasljedovatelji moji budite,
i promatrajte one koji žive po uzoru koji imate u nama.

36 Usp. R. RIENECKER – C. ROGERS, op. cit, 548.

37 J. Fr. COLLANGE: *L'épître de Saint Paul aux Philippiens*, Neuchâtel, 1973, 68–69 prevodi: „...que votre conduite les uns à l'égard des autres soit digne de l'Evangile du Christ...”
J. GNILKA: *Der Philipperbrief*, Herder, 1968, 96: „Führt ein Gemeindeleben würdig des Evangeliums Christi”.

- ¹⁸ Jer, često sam vam govorio
 a sada i plačući govorim:
 mnogi žive kao neprijatelji križa Kristova.
- ¹⁹ Svršetak im je propast,
 bog im je trbuh, slava u sramoti
 – jer misle na zemaljsko.
- ²⁰ Naša je pak domovina na nebesima (*politeuma en ouranois*)
 odakle očekujemo Spasitelja,
 Gospodina našega Isusa Krista;
- ²¹ snagom kojom ima moć sve sebi podložiti
 on će preobraziti ovo naše bijedno tijelo
 i suobličiti ga tijelu svome slavnome.

Pavao je nastojao nasljedovati Krista (1. Kor 11,1) i zato se nije stidio pozivati vjernike da nasljeduju njega nakon što su prihvativši naviještenu vjeru „naučili Krista” (usp. Ef 4,20). Ovo se nasljedovanje posebno ističe u nevoljama koje vjernici podnose zbog svoga kršćanskog zvanja (1. Sol 1,6–7; 2,14). Pavao zove Filipijane iz zatvora da ga nasljeduju, što znači da trebaju strpljivo podnositi poteškoće koje su sastavni dio življenja među sugrađanima drugih vjera. Nije jasno tko su protivnici križa Kristova, koji misle na zemaljsko, obožavaju trbuh i diče se sramotom. Dok su stari egzegeti u njima običavali gledati moralne laksiste, današnji su skloni identificirati ih kao Židove ili pokrštene Židove koji i nakon krštenja obdržavaju stare propise o nečistim jelima, diče se obrezanjem i ne smatraju križ središnjim otajstvom kršćanske vjere.³⁸ Oni su u neprekidnom stanju razmišljanja prema zemaljskim kriterijima – *ta epigeia fronountes* (r. 19.). Pravi vjernici, međutim, tako obavljaju svoje zemaljske poslove da nikad ne gube iz vida nebesku domovinu. Ovdje je Apostol upotrijebio grčku riječ *politeuma* (neuobičajenu *patris*) koja u grčkom onog vremena znači gradsku upravu i sudjelovanje u gradskoj vlasti, državu i pripadanje državnoj zajednici. Ustavnovljeno je da su Židovi iz dijaspore tako zvali svoje vjerske zajednice po helenističkim gradovima. „Misao može biti samo ta da Filipljanima probudi svijest kako su na zemlji stranci i pridošlice. Njihova država i njihova građanska zajednica jesu na nebu, ne u smislu da u svijetu sačinjavaju nebesku zajednicu ili da su već sada postali nebeski građani – time bi bili gurnuti u kobnu blizinu onih koji su se oduševljavali već gotovim ispunjenjem – nego da su određeni za posjedovanje nebeske domovine. Ovdje imamo opreku od tzv. realizirane eshatologije protivnika koji su vjerojatno sebe smatrali građanima neba s već postignutim ciljem.”³⁹ Kao pridošlice u zemaljskoj domovini, vjernici iz nebeske domovine očekuju spasitelja koji će zemaljsko tijelo suobličiti svomemu proslavljenom tijelu. Pavao vrlo štedljivo primjenjuje na Isusa naziv „Spasitelj”, vjerojatno zato što je u ono doba bilo previše „spasitelja” u grčko-rimskom kulturnom krugu, a i kad primjenjuje onda misli na dovršenje otkupljenja koje je

38 Usp. J. GLINKA, op. cit, 203–208. T. BALLARINI, op. cit, 679–680. J. H. COLLANGE, op. cit, 120–121. G. BARBAGLIO, op. cit, 605–607. S. CIPRIANI, op. cit, 617–618.

39 J. GLINKA, op. cit, 206. Također K. ALAND: „Die Christen und der Staat nach Phil 3,20”, u *Paganisme, judaïsme, christianisme*, Paris, 1978, 247–260.

počelo Kristovom smrću a dovršit će se o paruziji. Po 1. Sol 1,10 Sin će nas Božji izbaviti od gnjeva što dolazi. Tijelo koje će Spasitelj preobraziti nije tjelesni dio čovjeka za opreku od duhovnoga, nego sav čovjek ukoliko je kontingentan, cjelokupna zemaljska egzistencija ljudske osobe. To znači da zemaljska egzistencija nije čovjekova konačna domovina upravo zato što čovjek doživljava svoju kontingentnost a teži za vječnošću.

6. – *Pridošlice bili i ostaju (1. Pt 2,11–12)* – Prva Petrova među novozavjetnim spisima najviše razrađuje putničko obilježje Božjega naroda. Upućena je prvim povijesnim čitaocima koji su oslovljeni kao „putnici raseljenštva (*parepidēmoi diasporas*) u Pontu, Galaciji, Kapadociji, Aziji i Bitiniji, po predznanju Boga Oca, posvećenjem Duha izabranima da budu poslušni te poštropljeni krvlju Isusa Krista” (1,1–2). Autor zajedno s Jak 1,1 zove kršćane raseljenštvom (*diaspora*) a to je naziv koji su Židovi izvan domovine pridavali sebi u vrijeme nastanka NZ i time podržavali u sebi svijest pripadništva savezničkom Božjem narodu,⁴⁰ izabranosti i vjerničke povezanosti u često hostilnom poganskom svijetu. Jezik i sadržaj Prve Petrove pokazuje da su povijesni čitaoci sačinjavali građansku i vjersku manjinu u pet spomenutih pokrajina Male Azije te da autor situaciju dijaspore gleda kao normalnu i trajnu (usp. 4,4.12–13). Autor je po mišljenju današnjih egzegeta obrazovani nosilac ministerija koji piše elegantnim grčkim jezikom analizirajući svijest odvojenosti kršćanske zajednice od onih „vani” (usp. 2,15.25; 4,3 i dr.). On upravo zato naglašava i traži unutarnju povezanost među pripadnicima zajednice koju naziva *adelphotēs* (bratstvo – 2,17; 5,12), kako bi u ljubavi subraće našli snagu za podnošenje građanske diskriminacije, a u isto vrijeme ostali lojalni građani zemaljske države (2,13–14). Kod poganskih sugrađana iskrivljena je slika o kršćanima zato što su prekinuli s poganskim kultom, čudoredem, a često i s vlastitim obiteljima. Zato su pozvani da obrazlažu nadu koja je u njima (3,15) i stvarnim manama ne daju povod za blaćenje kršćanskog imena (4,14–16). Ova svijest građanske i religiozne dijaspore osnovna je za razumijevanje 1. Pt.⁴¹

Za razumijevanje tekstova o kršćanskoj pridošlosti među sugrađanima zemaljske države podsjetimo se grčko-rimskog pojma građana sa svim pravima i stranaca koji su stalno ili privremeno boravili na jednom području. Među prve spadaju *politai-cives* koji su etnički i politički punopravni državljani, a među druge *paroikoi*,

---

40 K. L. SCHMIDT: *Diaspora*, ThWNT II /1935/. 98–104. J. PRADO: „Diaspora”, *Enciclopedia della Bibbia II*, Torino, 1969, 873–878. „Diaspora” u J. MAIER–P. SCHÄFER: *Kleines Lexicon des Judentums*, Stuttgart, KBW 1981, 78–80.

41 Usp. H. BROX: „Situation und Sprache der Minderheit im ersten Petrusbrief”, *Kairos*, 1977, 1, 1–13. On to naglašava i u svojem komentaru *Der erste Petrusbrief*, Zürich, 1979, 56–57; 201–202; 253–258. Najdokumentiranija studija o 1. Pt s ovog aspekta jest J. H. ELLIOTT: *A Home for the Homeless. A sociological Exegesis of 1 Peter: Its Situation and Strategy*, Philadelphia, 1981, 306 str. O tome govori i F. SCHRÖGER: *Gemeinde im 1. Petrusbrief. Untersuchungen zum Selbstverständnis einer christlichen Gemeinde an der Wende vom 1. zum 2. Jahrhundert*, Passau, 1981, 125–189. Poslužio sam se i komentari- ma W. BARCLAY: *The Letters of James and Peter*, Edinburgh, 1971, 195–333. L. GOPPELT: *Der erste Petrusbrief*, Göttingen, 1978.

parepidēmoi – *peregrini, advenae* koji su društveno, politički i religiozno dislocirane osobe s ograničenim ili nikakvim pravima u mjestu stalnog ili privremenog boravka. Iz povijesnih dokumenata poznato je da su gradovi istočnih provincija u kojima su živjeli naslovnici Prve Petrove dali naseljavati poljoprivrednike i obrtnike na šira gradska područja te im davali društveni status stranaca stalno nastanjenih (*paroikoi*) ili na prolazu (*parepidēmoi*). Mnogi su od tih seljaka i obrtnika prihvatili kršćanstvo pa bi nazivi „raseljeništvo” (1,1), „pridošlice” (*parokoi* – 1,17; 2,11) i „putnici” (*parepidēmoi* – 1,1; 2,11) označavali kršćane kao politički i religiozno dislocirane osobe.⁴² J. H. Elliott iz 2,18–20, zatim 4,3.15 zaključuje s pravom da su povijesni naslovnici ove poslanice bili slabog ekonomskog stanja i pripadali radničkom sloju gradskog i seoskog stanovništva.⁴³

Autor, koji je i sâm pridošlica u mjestu trenutnog boravka, oslovljava u uvodu čitaocce kao putnike raseljeništva koji su po Božjem predznanju izabrani, snagom Duha posvećeni i Kristovom krvlju poškropljeni. Pridruženje Crkvi nije okončalo njihovu građansku inferiornost, ali je donijelo svijest izabranosti s Božje strane, povezanosti s Kristom i međusobno. Ovu unutarnju povezanost i izdvojenost od pogana autor kasnije razvija u metafori o kući Božjoj koju sačinjavaju svi kršćanici (2,5; 4,17). Grci i Rimljani su pod pojmom kuće (*oikia, domus*) isticali povezanost punopravnih državljana te čak nudili međunarodni mir (*pax*). U takvom kulturnom svijetu autor 1. Pt ističe da su nekadašnji pogani u kući Božjoj postali živo kamenje, sveto svećenstvo, rod izabrani, narod Božji (2,4–9). Povezanost društvenih pridošlica u jedan Božji dom tako je važna da autor na početku odsjeka o obiteljskom odnosu stavlja na prvo mjesto robove koje ne zove *douloi* (kao ostale novozavjetne *Haustafeln*), nego *oiketai* (2,18). Pripadnost kući Božjoj važnija je za kršćane od pridošlosti među poganskim sugrađanima. „Oba ova izraza (*paroikia, oikos*) imali su društveno i povijesno uporište. Oni koji su u društvu bez doma, mogli su naći dom u zajednici vjernika. Kontekst kršćanske parokije nije jednostavno zemlja (nasuprot nebu), nego hostilno pogansko društvo Male Azije. Alternativa ovoj nevolji parokije nije budući dom, nego mjesto unutar kršćanskog bratstva ovdje i sada.”⁴⁴ Svijest da kršćanska zajednica sačinjava jedan dom Božji povezala je pripadnike te zajednice iznutra i ulila im snagu da prihvate svoju različitost pa i diskriminiranost u društvu.

Povezanost u Božju obitelj dar je Božji u Isusu Kristu; to osobito slijedi iz odlomka 1,17–19:

¹⁷ Ako dakle Ocem nazivate njega
koji nepristrano svakoga po dijelu sudi,
vrijeme svoga proputovanja (*paroikias*)
proživite u bogobožnosti.

¹⁸ Tā̃ znate da od svog ispraznog načina života,
što vam ga oci namriješe,

42 Usp. J. H. ELLIOTT, op. cit, 24–48; 59–84.

43 Usp. J. H. ELLIOTT, op. cit, 70–72.

44 J. H. ELLIOTT, op. cit, 233.

niste otkupljeni nečim raspadljivim,
srebrom ili zlatom,
19 nego dragocjenom krvlju Krista,
nevinoga i neokaljanoga Jaganjca.

Prije toga autor je pozvao naslovnike da se kao poslušna djeca ne suprotstavljaju više „prijašnjim požudama iz doba neznanja” (r. 14.). Oni su bili i ostaju društveni stranci. Sada pomoću metafore o pridošlosti ili tuđinstvu bivaju potaknuti da otpišu ljestvicu vrednovanja poganske okoline.⁴⁵ U 4,4 bit će kasnije rečeno da se poganski sugrađani *ljute* (*ksenizontai*, ne samo „čude” kao što prevode Duda i Rupčić) i proklinju kršćane što se usuđuju biti moralno drukčiji. Bog je Otac koji ne priznaje društvene razlike i kod njega su svi ljudi jednaki. On je krštenike učinio ukućanima svoje obitelji i zato traži da svoju stranost u svijetu, svoju privremenost i pridošlost žive ozbiljno računajući s njime. Svoju uključenost u Božji dom oni iskustveno doživljavaju jer su „posluhom istini očistili duše svoje za nehinjeno bratoljublje” pa mogu i trebaju žarkom ljubavlju jedni druge podržavati u kršćanskom zvanju (1,22).

Kršćansko je zvanje bitno eklezijalno jer je otkupljenje zborni dar i zadatak: ono uključuje nastanak nove strukture i odvajanje od stare. To je uključeno u zbornim nazivima za zajednicu: dom ispunjen Duhom (2,5), sveti rod i narod Božji (2,9), bratstvo (2,17; 5,9), Božje stado (5,2). To izlazi i iz složenica od kojih je pet hapakslegomena u NZ: obazrivi suživot, subaštinci, puni suosjećanja i bratske ljubavi (*synoikountes*, *synklêronomoi*, *sympatheis*, *filadelfoi* – 3,7–8); oni koji skupa trče (*syntrehontes* – 4,4); sustarješina, suizabranica (*sympresbyteros*, *syneklektê* – 5,2.13). Eklezijalna činjenica i svijest duboko je prisutna u ovom novozavjetnom spisu iako sama riječ *ekklêsia* ne postoji. Možda zato što su mjesne zajednice povijesnih čitalaca bile rascjepkane pa ih nadahnuti pisac upozorava na kršćansko bratstvo koje je dar i zadatak.⁴⁶

Putničko obilježje Božjega naroda obuhvaća čvrstu povezanost svih Božjih ukućana, odvojenost od svijeta, ali ne bježanje od svijeta. To osobito vidimo iz odlomka 2,11–17:

¹¹ Ljubljeni! Zaklinjem vas

da se kao pridošlice i putnici
klonite putenih požuda
koje vojuju protiv duše;

¹² življenje vaše među poganima
neka bude uzorno

da upravo onim za što vas sada
potvaraju kao zločince,
pošto promotre vaša dobra djela,
proslave Boga u dan pohoda.

¹³ Pokoravajte se svakoj ljudskoj ustanovi
radi Gospodina:

45 Usp. H. BROX, op. cit, 80.

46 Usp. F. SCHRÖGER, op. cit, 7–8.

- bilo kralju kao vrhovniku, bilo upraviteljima,
¹⁴ jer ih on šalje da kazne zločince,
 a pohvale one koji dobro čine.
¹⁵ Doista, ovo je Božja volja:
 da čineći dobro ušutkate neznanje bezumnika.
¹⁶ Kao slobodni ljudi –
 ali ne kao oni kojima je sloboda tek pokrivalom zloće,
 već kao Božje sluge –
¹⁷ sve poštujujte,
 bratstvo ljubite,
 Boga se bojte,
 kralja častite.

Putničko obilježje traži najprije prekid s poganskim čudoređem i u tome smislu nenavezivanje na dosadašnju okolinu. Zatim traži život ovisnosti o Bogu, zbornu naslanjanje na Boga kao onoga koji daje smisao životu.⁴⁷ U ovom odlomku autor pokazuje da zna kako poganski sugrađani kleveću kršćane kao neprijatelje čovječanstva i domovine, ali ne zove svoju subraću na rat protiv onih koji drukčije misle i govore. Vjernici svojim životom najbolje opovrgavaju krivu sliku o sebi kod svojih sugrađana. Dobro vladanje ne samo da treba pobiti kriva mišljenja o kršćanstvu nego je preduvjet za misijsko djelovanje. Putnici kršćanske zajednice ne samo da ušutkavaju neznanje bezumnika svojim moralnim životom i građanskom solidarnošću nego i privode nove članove zajednici koji počinju slaviti Boga. U 3,15 to je izraženo obrazlaganjem nade koja je u vjernicima, i to svakome i uvijek (*panti, aei*). Opravdanje nade jest odaziv na dijalog i raspravu sa zainteresiranim sugrađanima i ono je povjereno svakom pojedinom kršćaninu. Ne spada dakle isključivo u nadležnost starješina ili samo stručno obrazovanih vjernika. „Činjenica da se trajno računa s onima koji će postavljati pitanja (inače ta uputa ne bi uopće bila donešena u poslanici s općim smjernicama) pokazuje socijalne dodire koje su kršćani zadržali i nakon krštenja.”⁴⁸ Misijska zadaća pridošlica i prolaznika vidi se i u 3,1–2 gdje žene vjernice imaju šansu i zadatak bogoljubnim življenjem i kršćanskom čednošću pridobiti muževe koji su još neposlušni Riječi. Tu opažamo žilavo misionarsko zalaganje u svagdašnjici heterogenog i pluralističkog svijeta. To znači da „kršćani ne smiju otputovati iz relacija ovoga svijeta te se povući u pustinju kao što je činila kumranska zajednica, nego trebaju svjedočiti za Krista riječima i djelima. To pak može uspijevati samo ako ostanu u strukturama ovoga svijeta te žive uredno kako bi oni koji ih potvaraju kao zločince gledajući njihova dobra djela hvalili Boga na dan pohoda.”⁴⁹

U ovom odlomku vrlo je brižno iznesen stav kršćana prema poganskom caru kojega su u ono doba podanici štovali kao božanstvo. Građansku poslušnost krš-

47 Usp. F. SCHRÖGER, op. cit, 130–131.

48 Usp. H. BROX, op. cit, 111–115, citat str. 159–60.

49 F. SCHRÖGER, op. cit, 141–142.

ćani trebaju praktificirati „radi Gospodina” i zato što vladar preko svojih činovnika kažnjava zločince, a štiti poštene. Kršćani odbijaju priznavati cara kao kyriosa, ali radi Krista koji je jedini Kyrios prihvaćaju građansku lojalnost i poslušnost. Ovo je odraz vjere da ljudi organizirani u društvo i državu s različitim „staležima” i zaduženjima mogu kroz povijest u konkretnim prilikama vršiti Božju volju, nikakvo dodvoravanje državnoj vlasti.⁵⁰ Redak 17. sadrži četiri upute za društveni život kršćana na zemaljskom proputovanju. Dvije se odnose za one „unutra”, a dvije na one „vani”. Prema unutra kao zajednica posvećenih i poslanih da naviještaju divna Božja djela trebaju se Boga bojati i bratstvo ljubiti. Boga se boje ako mu ostanu odani, ako su biblijski pobožni. Bratstvo ljube ako ustraju u savezničkom Božjem narodu i jedni druge podržavaju u vjeri. Prema van trebaju sve poštivati, kralja častiti. Unatoč činjenici da su bili i ostaju pridošlice u građanskom društvu, sve sugrađane trebaju poštivati, a kralja uz to i častiti, ali nikako kulturnim bogoslužjem. Posebnu ljubav prema domaćima u vjeri i dužnost međusobnog hrabrenja ističu i drugi novozavjetni spisi (usp. Gal 6,10; 1. Sol 5,14–15). Ova građanska lojalnost biva to paradoksalnija što naslovnici znaju da njihova braća u svijetu podnose iste patnje kao i oni (5,9). Ovaj podatak pokazuje bratsku solidarnost među kršćanima, ali i misijsko djelovanje. Svojom solidarnošću sa subraćom i stvaranjem obiteljskog ozračja u Crkvi, kršćani su navukli prezir pa i progon od strane poganskih sugrađana. Tretirani su kao stranci sa stalnim boravkom u tuđoj zemlji ili pridošlice u prolazu. To im ipak nije zapreka da ostanu otvoreni prema sugrađanima, da žive ondje gdje ih je zatekao poziv na vjeru.

— — —

Iz ovih novozavjetnih tekstova vidimo da putujući Božji narod predstavlja organizirani odaziv na Božji silazak među ljude po Kristovu životnom putu u Jeruzalem i pashalnom otajstvu. Kršćani su Put Gospodnji jer ih sabire proslavljeni Krist u svoju Crkvu i po svojem ih Duhu privodi Ocu. Putujuće obilježje Crkve izlazi iz spiritualizacije hrama kao Božjeg prebivališta. Kuća Božja u smislu građevine i obiteljske zajednice jesu svi vjernici povezani s Kristom ugaonim kamenom i međusobno.

Poslanice Fil, 2. Kor, Heb i 1. Pet. polaze od iskustva prve Crkve u grčko-rimskom svijetu u kojem su monoteistički vjernici bili i ostali pridošlice. Slijedeći Isusa Početnika i Preteču, oni s patrijarsima očekuju budući grad i ozbiljno računaju s Bogom u zemaljskom životu. Položaj života u dijaspori i manjini nije ih nagnao da se povuku iz svijeta ili prekinu kontakte s građanima drukčijih uvjerenja, nego ih je nadahnjivala da svojim djelima budu svećenički Božji narod, da Boga očituju i pokazuju.

---

50 Usp. L. GOPPELT: *Der erste Petrusbrief*, 163–189, osobito 183–184. P. GRELOT: „L’Eglise devant les sociétés temporelles à la lumière du Nouveau Testament”, *L’Année Canonique* 21 /1977/, 173–194; komentar 1. Pt 2,13–17, str. 185–186.

Poznato je da su crkveni oci pomogli Crkvi da biblijsku vjeru o sebi prerekne u misaoni svijet grčko-rimske kulture, ali su o Crkvi govorili tek usput jer je glavno pitanje bila trinitarna i kristološka dogma. Kako su mi u toku rada bila dostupna samo tri djela o ekleziologiji otaca u cjelini,⁵¹ ograničit ću se na tekstove nekih pisaca iz drugog stoljeća, zatim na Ireneja i Augustina, jer su mi bile dostupne neke studije o njima.⁵² Na početku možemo reći da je u razdoblju otaca vrijeme progona i vrijeme slobode znatno utjecalo na nijansirano razumijevanje putujućeg obilježja Crkve. Također je značajno da je *paroikia* ili proputovanje kao oznaka sve Crkve u vrijeme otaca postala naziv za mjesne zajednice vjernika, od čega je u naše dane nastala riječ župa. Grčki i latinski oci govore o Crkvi kao Noinoj ili Petrovoj lađi, a time i o putujućem obilježju Crkve.⁵³

1. – *Zemaljsko putovanje vjernika kod nekih pisaca II. stoljeća* – Čini se da je Prva Petrova poslanica najviše utjecala na pisce II. stoljeća u shvaćanju putujućeg obilježja naroda Božjega. To je vrijeme građanske diskriminacije protiv kšćana od strane Židova i poganskih sugrađana, kad su pripadnici kršćanskog pokreta bili socijalno i religijski raspršeni u svijetu. Na prijelazu iz prvog u drugo stoljeće Klement Rimski u proslavu Poslanice Korinćanima kršćanske zajednice u Rimu i Korintu zove Crkvom Božjom i služi se novozavjetnim glagolom *paroikeō* za oznaku njihova boravka u tim gradovima. Predstojnike Crkve naziva *hēgoumenoi* koji ponizno služe stadi Kristovu.⁵⁴ Vidjeli smo isti naziv u Poslanici Hebrejima, što znači da se i ovdje kršćani osjećaju manjinom u poganskoj sredini te imaju poglavare kao pomoć da se međusobno bolje povezuju i vjernički razlikuju od okoline.

Ignacije Antiohijski, koji je umro oko god. 110, u Poslanici Polikarpu na početku u istom smislu upotrebljava glagol *paroikeō*. On je inače najstariji pisac koji upotrebljava naziv „katolička crkva” u smislu nebeske ili pravovjerne kojoj je na

51 H. RAHNER: *L'ecclesiologia dei Padri. Simboli della Chiesa*, Roma, 1971, 986 str. S. FELICI /ed/: *Ecclesiologia e catechesi patristica. 'Sentirsi Chiesa'*, Roma, LAS 1982, 348 str. V. GROSSI-A. DI PERARDINO: *La Chiesa antica: ecclesiologia e istituzioni*, Roma, Borla, 1984, 304 str. Poslužio sam se i člancima o eshatologiji otaca koji su bili priređeni za simpozij u Rimu 5-7. svibnja 1977, a zatim objavljeni u *Augustinianum* XVIII/1978/1, 8-278.

52 J. JOSSA: *Regno di dio e chiesa. Ricerche sulla concezione escatologica dell' 'Adversus haereses' di Ireneo di Lione*, Napoli, 1970. Treće poglavlje (str. 149-218.) govori o Crkvi ukoliko je narod Božji, tijelo Kristovo i majka vjernika. Usp. također njegov članak „Storia della salvezza ed escatologia nell' 'Adversus haereses' di Ireneo di Lione”, *Augustinianum*, 1978, 107-125.

Za Augustinovu ekleziologiju dostupni su mi bili radovi Đ. PUŠKARIĆ: „Il mistero trinitario nella predicazione di S. Agostino”, *Augustinianum*, 1979, 487-506 (dio disertacije o trinitarnom izvoru Crkve kod Augustina). P. BORGOMEIO: *L'Eglise de ce temps dans la prédication de Saint Augustin*, Paris, 1972, 437 str. A. GIACOBBI: *La Chiesa in S. Agostino I - Mistero di comunione*, Roma, 1978, 357 str.

53 Usp. H. RAHNER, op. cit., 397-966.

54 Za ekleziologiju Prve Klementove usp. T. J. ŠAGI-BUNIĆ: *Povijest kršćanske literature I*, Zagreb, KS 1976, 81-84.

čelu sam Bog ili Krist, a vjernici na zemlji sa svojim biskupom i prezbiterima održavaju je i predsjedaju joj. Kako Ignacije piše poslanice mjesnim zajednicama vjernika koje sve naziva *ekklësia*, a za rimsku kaže da predsjeda zboru ljubavi, za njega „katolička” znači i svuda raširena, sveopća.⁵⁵

Didache ili Nauka dvanaest apostola jesu ranokršćanski spis iz početka II. stoljeća, koji sadrži nauk o „dva puta”, putu života i putu smrti po uzoru na starozavjetnu mudrosnu literaturu. Uz moralne poticaje spis je značajan po najstarijim liturgijskim smjernicama za slavljenje krštenja i euharistije. Zahvala nad razlomljenim kruhom treba glasiti: „Zahvaljujemo ti, Oče naš, za život i objavu koju si nam dao po Isusu, svojemu Sinu. Kao što je ovaj razlomljeni kruh bio raspršen po bregovima i nakon sabiranja postao jedan, neka se tako sabere tvoja Crkva s krajeva zemlje u tvoje kraljevstvo.” (IX, 3–4).⁵⁶

Biskup Smirne Polikarp podnio je mučeništvo u dobi od 86 godina 22. ili 23. veljače 156. godine. Očevic iz Smirne ubrzo je sastavio spis „Polikarpovo mučeništvo” u ime svoje mjesne Crkve i naslovio ga Crkvi u Filomeliju te preko nje svim kršćanskim zajednicama: „Crkva Božja koja je na proputovanju (*hê paroikousa*) u Smirni, Crkvi Božjoj koja je na proputovanju (*tê paroikousê*) u Filomeliju i svim zajednicama (*pasais paroikiais*) svete i katoličke Crkve na svakom mjestu” (Uvod). Ovo je inače najstariji spis o štovanju svetaca u kojima Crkva slavi Kristovo pashalno otajstvo. U toku saslušanja Polikarp je bio pozvan da vikne „Dolje ateisti!” (jer su pogani sljedbenike monoteističke vjere smatrali ateistima) i da prizna rimskog cara za Kyriosa. Zločin mu je bio što je pred sudom „ispovjedio da je kršćanin”. Za nas je u ovom dokumentu važan biblijski naziv za mjesnu Crkvu kao onu koja je na proputovanju, zajednica stranaca sa stalnim boravkom u Smirni i Filomeliju. Izraz je upotrijebljen u istom smislu kao u 1. Pt. Još je značajno što se sveopća Crkva zove *he hagia kai katholikê ekklësia* – sveta i katolička Crkva, a mjesne se zajednice počinju nazivati *paroikiai* – zajednice pridošlica. U molitvi prije izdahnuća Polikarp zahvaljuje Bogu što je vjernicima po svojem slugi Isusu Kristu dao spoznaju o sebi te što je Bog pravednih koji žive pred njegovim licem. Moli da bude primljen među Božje svjedoke kao žrtva dostojna Boga i Bogu ugodna.⁵⁷ On u ovoj molitvi pokazuje da s kršćanskom subraćom zemaljski život smatra putovanjem kojemu je cilj doći pred lice Božje, pridružiti se zajednici Božjih svjedoka. Izraz „paroikia” za mjesnu Crkvu u tom smislu dobiva značenje ne samo iz povijesne okolnosti da su kršćani tada bili zapostavljeni i progonjeni kao drugorazredni građani nego i iz njihova uvjerenja da vjernici kao zajednica putuju prema nebeskoj domovini.

Sačuvana je Polikarpova poslanica Filipljanima koju je Irenej cijenio kao vrlo vrijednu te iz nje naveo dva velika odlomka. Počinje svečanim pozdravom poput no-

55 Za Ignacijevu ekleziologiju usp. T. J. ŠAGI–BUNIĆ, op. cit, 103–113.

56 Moj prijevod iz grčkog izvornika H. LIETZMANN: *Die Didache mit kritischem Apparat*, Berlin, 1962, 10. T. J. ŠAGI–BUNIĆ op. cit, 49, prevodi *hyper gnoseôs* „za spoznaju” te *hên egnôrisas* – „koju si nam dao spoznati”. Uvažavajući stručnu kompetenciju najboljeg hrvatskog patrologa, smatrao sam da za kontekst ovog rada bolje odgovara „objava” i „objaviti” te tako preveo.

57 Hrvatski prijevod molitve donosi T. J. ŠAGI–BUNIĆ, op. cit, 121.

vozaevjetnih spisa: „Polikarp i prezbiteri koji su s njim, Crkvi Božjoj koja je na proputovanju (*paroikousê*) u Filipima”. U osmoj glavi potiče na nasljedovanje Krista strpljivog (*hypomonê*), osobito u slučaju vjerskih progona. U devetoj glavi spominje primjer Ignacija, Zosima i Rufa te „drugih vaših”. Oni nisu uzalud trčali, nego su postigli mjesto koje im pripada kod Gospodina. U desetoj glavi potiče braću da po Kristovu primjeru budu čvrsti u vjeri, da vole bratstvo, da se udružuju u istini, da jedni druge primaju u Gospodinovoj blagosti i da nikoga ne preziru. Život u socijalnoj i vjerskoj dijaspori poticaj je na čvršće međusobno povezivanje Božjih putnika te na strpljivost u zajedničkim poteškoćama. Na kraju poziva na molitvu za sve pripadnike Crkve, ali i „za kraljeve i vlasti i poglavare, i za one koji vas progone i mrze, i za neprijatelje križa, da se vaš plod očituje svima kako biste bili savršeni u Njemu.”⁵⁸ Poput autora Prve Petrove, ni Polikarp ne zove na bježanje iz svijeta, nego na građansku lojalnost i svjedočki život među sugrađanima drukčijih uvjerenja.

Justin je kršćanski filozof kojega ubrajamo među pisce apologete druge polovice II. stoljeća (umro oko 165). Pisao je apologije protiv poganstva i židovstva te bio prvi kršćanski intelektualac koji je svoju vjeru nastojao izlagati grčkim filozofskim terminima. *Prvu apologiju* napisao je da pobije klevete protiv kršćana i ishodi pravedniji postupak rimske vlasti prema kršćanima jer u svojim liturgijskim obredima ne čine ništa protiv domovine ni zdravog razuma. U 53. pogl. rješava poteškoću grčko-rimskog zgražanja nad raspetim Spasiteljem: mi vjernici ne bismo ga smatrali Sinom Božjim da u Svetom pismu ne nalazimo proročanstva koja su se na njemu ispunila. U 55. poglavlju pokazuje svojim poganskim sugovornicima da je znak križa utisnut u prirodu i u ljudski rad. Lađa može ploviti morem samo ako jedro ostane uspravno i čitavo. Zemlja se može orati plugom koji je nekako u obliku križa. Ljudi mogu kopati zemlju i raditi zanatske poslove tek ako imaju alat koji je nekako u obliku križa. Čovjek se razlikuje od nijemih životinja upravo time što hoda uspravno, ruke podiže u znaku križa, a i nos mu je nekako u obliku križa. Državne zastave i simboli koji se nose u javnim povorkama, također su u znaku križa, premda to građani ne gledaju uvijek s pažnjom.⁵⁹ U slici o lađi koja plovi pod znakom križa Justin je mogao imati na umu putničko obilježje Crkve, što će drugi oci često razrađivati.⁶⁰ U „Dijalogu s Trifunom” opisuje svoju dvodnevnu teološku raspravu s obrazovanim Židovom koji bi mogao biti rabin Tarfon što se spominje u Mišni.⁶¹ U trećem dijelu (pogl. 109–142.) pokazuje da je Crkva novi Izrael. Tu kaže da novozavjetni Božji narod na zemlji živi u dijaspori ali će Isus Krist okončati raspršenost svojega naroda (113,3). Malahijin tekst o čistoj žrtvi koja će se prinostiti Jahvi „na svakom mjestu među narodima” (Mal 1,11)

---

58 T. J. ŠAGI–BUNIC, op. cit, 125.

59 Grčki tekst usp. C. KIRCH: *Enchiridion fontium historiae ecclesiasticae antiquae*, Herder, 1965, 38–40. Tekst je jezgrovit te doslovan prijevod ne bi bio razumljiv neupućenju čitaocu. Zato sam ga ovdje prepričao. Slobodan prijevod na engleski donosi H. RAHNER: *Greek Myths and Christian Mystery*, London, 1963, 56.

60 Usp. H. RAHNER: *L'ecclésiologie des Pères*, 403.

61 Usp. T. J. ŠAGI–BUNIC, op. cit, 271–272.

Židovi Justinova vremena primjenjivali su na svoju dijasporu. Justin to pobija najprije činjenicom da u njegovo doba još ima poganskih krajeva u kojima ne žive Židovi, dok su se kršćanskom pokretu pridružili ljudi zaista iz svih naroda: Barbari i Grci, utovarivači teretnih kola i beskućnici. Svi oni upućuju molitve i zahvaljuju Bogu Stvoritelju svega po Isusu Kristu. „Kad je prorok Malahija ovo govorio, još niste bili u dijaspori u svim zemljama u kojima sada boravite, što se vidi i iz Pisma.” (117). Ovdje vidimo da Justinu raspršenost označuje svojstvo univerzalnosti. Crkva putuje raspršena među svim narodima te hvali Boga jezikom svakog naroda i zvanjem svakog čovjeka.

2. – *Svaka im je tuđina domovina, a svaka domovina tuđina (Diogn. 5)* – Poslanica Diognetu je apologetski spis iz početka trećeg stoljeća, koji je neki kršćanin uputio obrazovanom paganinu Diognetu o kršćanskom Bogu radi kojega vjernici prihvaćaju smrt, o ljubavi kršćana međusobno i o razlozima zašto se taj „novi rod” pojavio tek sada u povijesti. Među paganima su se širile klevete da se kršćani oslovljavaju kao braća i sestre, što je šifrirani govor za moralnu raspuštenost. Autor to pobija na sljedeći način:

Kršćane ne dijeli od ostalih ljudi ni jezik ni običaji. Niti prebivaju gdje sami u svojim gradovima, niti imaju kakvo drukčije narječje, niti žive osebujnim životom. I nije taj njihov nauk nikao umovanjem ili istraživanjem ljudi pregalaca, niti se oni, kao neki, drže kakvog ljudskog nazora. Stanuju u gradovima helenkim i barbarskim, kako je već kojega zapalo; slijedeći domaće običaje u nošnji, hrani i u drugom životu, pokazuju divan i po općem mnijenju paradoksalan poredak u svome društvenom životu. Žive u svojoj domovini, ali su kao nasljednici (*paroikoi*); dionici su svih tereta kao građani, a trpe sve kao tuđinci (*ksenoi*). Svaka im je tuđina domovina, svaka domovina tuđina. Žene se kao svi, rađaju djecu, ali ne izlažu novorođenčad. Postavljaju zajednički stol, ali ne postelju. Nalaze se u tijelu, ali ne žive po tijelu. Borave na zemlji, ali su građani neba (*en ouranō politeuontai*). Pokoravaju se donesenim zakonima, ali svojim življenjem nadmašuju zakone. Ljube sve, a svi ih progone. Ne poznaju ih, a osuđuju. Ubijaju ih, a oni oživljuju. Bokci su, a mnoge bogate. Ničega nemaju, a u svemu obiluju. Preziru ih, a iz prezira im cvate slava. Ocrnjuju ih, a poštenje im sja. Grde ih, a oni blagoslivljuju. Gaze ih, a oni iskazuju čast. Dobrotvori su, a kažnjavaju ih kao zlotvore; smrtnoj se kazni raduju kao da ustaju na život. Židovi protiv njih ratuju kao protiv tuđe rase, a Heleni ih progone: ali njihovi mrzitelji ne znaju kazati uzroka neprijateljstvu. (pogl. 5.).

Ovaj je tekst na liniji Prve Petrove jer građansku diskriminaciju uzima kao trajno stanje i poticaj na moralno razlikovanje kršćana od poganskih sugrađana te na bolju međusobnu ljubav pripadnika kršćanske zajednice. Osobito snažno djeluje misao da su kršćani u svakoj zemlji kod kuće i u svakoj domovini stranci. Razlog je što iz svoje zemaljske egzistencije prihvaćaju udio u nebeskim dobrima: *politeuontai* (kao u Fil 1,27 i 3,20), znači „dobivaju i aktivno poduzimaju udioništvovanje u javnom životu”, osjećaju se građanima neba i to iskreno vjeruju. Kako je taj spis zapravo upućen kršćanima, svi ovi komplimenti o čudorednom životu vjernika

ujedno su i poticaji. Kršćani žive u zemaljskoj domovini kao pridošlice te snose sve zajedničke terete kao punopravni građani. To je njihova odlika, ali i zadatak. Žele ostati ondje gdje ih je zatekao poziv na vjeru, ali se ne daju zarobiti zemaljskim vrednotama. Izraz „nalaze se u tijelu, ali ne žive po tijelu” podsjeća na 2. Kor 10,3. Pavao se tu brani od klevete da on i njegovi suradnici žive po tijelu. Kao u 5,1–10, on zna da je tjelesna egzistencija vrijeme iseljenosti od izravnog gledanja Boga, ali i vrijeme ugadanja Boga. Zato svaki vjernik živi i treba živjeti u tijelu, a ne po tijelu.

Pomoću ondašnje platonističke antropologije, koja je učila da je duša plemeniti i bolji dio čovjeka, ovaj pisac predstavlja zadaću kršćana u svijetu:

Jednom riječju: što je u tijelu duša, to su u svijetu kršćani. Duša je rasijana po svim udovima, tako i kršćani po gradovima svijeta. Duša stanuje u tijelu, ali nije od tijela: i kršćani stanuju u svijetu, ali nisu od svijeta. Nevidljiva je duša zatvorena u vidljivom tijelu: i za kršćane se zna da su u svijetu, ali njihova pobožnost ostaje nevidljiva. Tijelo mrzi dušu i ratuje protiv nje premda mu ne čini nikakve krivde jer mu ona zabranjuje da uživa slasti: i kršćane, premda ne čine krivice, mrzi svijet jer se protivne nasladama. Duša ljubi tijelo, koje je mrzi, i udove: i kršćani ljube one koji ih mrze. Duša je zatvorena u tijelu, ali ona drži tijelo: i kršćane drže u svijetu kao da su u tamnici, ali oni drže svijet. Besmrtna duša stanuje u smrtnome šatoru: i kršćani su kao naseljenici (*paroikoi*) u onome što je raspadljivo, očekuju neraspadljivost na nebesima. Ako se s dušom loše postupa u hrani i u piću, ona postaje bolja: i kršćani, danomice kažnjavani, sve se više množe. Na tako ih je visoko mjesto postavio Bog; napustiti ga – bilo bi grehota.” (pogl. 6).⁶²

Iako može izgledati kao trijumfalističko samohvalisanje, ovaj je tekst izraz vjere da kršćani svijetu koriste. Upravo zato što se ne ravnaju po vrednotama čisto svjetovnim i prolaznim, kršćani pridonose da svijet bude ljudskiji. Misao da kršćani kao pridošlice žive u raspadljivom očekujući neraspadljivo nadahnuta je odlomkom 1. Kor 15,39–57 gdje Pavao rješava dogmatsku poteškoću krštenih Grka o tjelesnom uskrsnuću. „Sije se u raspadljivosti, uskrišava u neraspadljivosti.” (15,42). Ova blagotvorna uloga kršćana u svijetu nije rezultat zasluga pojedinaca ni cijele Crkve, nego nezasluženi Božji dar. Taj se dar može izgubiti svjesnim napuštanjem vjere ili neispunjavanjem prihvaćenih obaveza vjere.

3. – *Irenejevo shvaćanje putujućeg Božjeg naroda* – Stari crkveni povjesničar Euzebije sačuvao je dva Irenejeva odlomka u kojima su mjesne zajednice vjernika nazvane *paroikiai* – zajednice pridošlica. U vrijeme pape Viktora buknuo je spor među biskupima Azije i Evrope o datumu slavljenja Pashe. Azijski su biskupi na čelu s Polikratom Efeškim htjeli zadržati dotadašnju praksu slavljenja Uskrsa na 14. dan nisana, a evropski su tražili da sve mjesne crkve slave najveći kršćanski blagdan u nedjelju najbližu 14. danu nisana. Irenej, koji je bio rodom iz Azije i dobro poznao tamošnju liturgijsku praksu, pisao je kao biskup Liona papi da

62 Prijevod preuzet iz T. J. ŠAGI–BUNIĆ, op. cit, 287–288.

se slaže s njime o potrebi slavljenja Uskrsa nedjeljom, ali ga moli „da ne izopći čitave Crkve Božje zato što slijede stari običaj”. Po Euzebiju, Irenej je dalje u istom pismu nastavio: „Među prezbiterima prije Sotera koji su upravljali Crkvom (*ekklēsias*) što je ti sada predvođiš, to jest Anicet, Pijo, Higin, Telesfor i Siksto, nijedan nije slijedio azijske običaje niti je svojim dopuštao da ih slijede. A ipak su održavali zajedništvo (*eirêneumon*) s pripadnicima zajednica (*paroikiôn*) u kojima se obdržavalo, a koji su dolazili k njima. Svejedno je azijsko obdržavanje bilo čudno onima koji to nisu obdržavali. Nitko, međutim, zbog toga nije bio odbacivan, nego su čak prezbiteri tvoji prethodnici unatoč vlastitom neobdržavanju slali euharistiju onima iz zajednica (*paroikiôn*) koje obdržavaju.” (Euzebij, Hist. Eccl V, 24,14–15).⁶³ Euzebij je pisao svoju Povijest Crkve od godine kad je Crkva dobila slobodu u Rimskom Carstvu 312. do 325. Kako je Irenej umro oko 202, izlazi da u Euzebijevu doba već 120 godina kršćanske zajednice koje su se služile grčkim sebe nazivaju *paroikiai* – zajednice pridošlica, iako je u međuvremenu Crkva dobila slobodu pa pridošlost nije posljedica građanske diskriminacije. Značajno je da je Irenej pisao za vrijeme cara Komoda (180–192) u vrijeme kojega kršćanstvo ne samo da nije bilo progonjeno nego su neki kršćani imali pozitivan utjecaj na cara u Rimu.⁶⁴

Glavno Irenejevo djelo jest „Adversus haereses – Protivi hereza” u pet „knjiga”, gdje pobija gnostički nauk fundamentalnog dualizma u svijetu i među ljudima, iz kojega izlazi da je dobri Bog NZ suprotan Bogu strogonji iz SZ te da se svi ljudi ne mogu spasiti jer nisu sposobni postići dobro. Elementi njegova izlaganja o putujućem obilježju Crkve nalaze se u okviru njegove ekleziologije i eshatologije.⁶⁵ Inzistirajući – protiv gnostika – na srodnosti i kontinuitetu između SZ i NZ, on uči da je Crkva novi Izrael. Navodi primjer Abrahamova i Izraelova putovanja koje se nastavlja u Crkvi. Abraham je ušao u obećanu zemlju „ali nije u njoj primio baštine niti stalnog posjeda, nego je uvijek ostao stranac i došljak (*peregrinus et advena*)” (Adv. Haer 5,32,2). Pojedini vjernici jesu Abrahamova duhovna djeca koja se oslanjaju na Božju riječ i „poduzimaju putovanje ovim svijetom – peregrinationem in hoc saeculo sustinent” (Adv. haer. 4,25,1). Abraham je bogobojažno ostavio zemaljske suplemenike te se oslanjao u životnim putovanjima na Božju riječ prihvaćajući svoje stanje pridošlosti. Njegovo je putovanje simbol Crkve putnice koja je Abrahamovo sjeme (Adv. haer. 4,5,3). Izlazak Izraela iz Egipta jasan je znak putovanja cijele Crkve (4,3,4). Ova sličnost s Abrahamom i Izraelom u putinji uključuje kušnje i nevolje koje više nisu posljedica progona niti diskriminacije od strane sugrađana, nego jednostavno sastavni dio života na zemlji.

Za Irenejevu eshatologiju bitan je pojam „uglavljenja” ili obnove (*anakephalaisos, recapitulatio*) koja se korijenski već dogodila u Kristu jer je u njemu sada lju-

63 Grčki tekst i talijanski prijevod usp. EUSEBIO DI CESAREA: *Storia ecclesiastica e I martiri della Palestina, testo greco con traduzione e note* di G. DEL TON, Roma, 1964. 414–417.

64 Usp. T. J. ŠAGI–BUNIĆ, op. cit, 409–410.

65 Za pregled Irenejeve ekleziologije i eshatologije usp. T. J. ŠAGI–BUNIĆ, op. cit, 452–460; 467–471.

dima dostupno ono što je Adam bio izgubio sebi i potomcima. Za Ireneja Crkva nije samo novi Izrael nego i slavno tijelo Kristovo u kojem proslavljeni Gospodin već sada posvećuje sve članove i zato je Crkva već sada sveta. Istina je da u Crkvi ima i grešnika, ali je to više dokaz da su pojedini vjernici prije krsnog očišćenja pripadali grešnoj ljudskoj zajednici. Grijeih u Crkvi također je posljedica prisutnosti Crkve u svijetu koji joj je stran, podlijevanja nezdravom utjecaju svijeta.⁶⁶ Irenej uvida da Crkvi vrlo dobro dolazi Rimsko Carstvo s cijelim svijetom kao jednom državom i rimskim mirom koji državu štiti od unutrašnjih nemira i vanjskih napada. Crkva u takvom društvu ima šansu da uživa duhovna dobra koja joj Krist već sada dariva, da napreduje u svetosti i misijski da djeluje. Zato za njega putujuće obilježje Crkve ima novu nijansu u usporedbi s NZ i ranijim crkvenim piscima: „Shvaćen na taj način, pojam Božjeg naroda očito se poklapa s pojmom Kristova tijela. Putujuće obilježje Božjega naroda sastoji se ne toliko u trajnoj izloženosti kušnji demona te potrebi podnošenja patnje i unutarnjeg mrtvenja – što ovo putovanje čini trajnim putem križa – koliko u rastu naroda u Božjoj milosti te u širenju Kristova kraljevstva po svojoj zemlji unatoč progonima, što ovo putovanje čini putem slave. Gledamo li u pojmu Božjeg naroda ne toliko aspekt nesavršenosti po kojem je taj narod zaista u trajnoj eshatološkoj napetosti u odnosu na Božje kraljevstvo, nego aspekt odabranja po kojem je taj narod iznad svega posvećen i izdvojen iz svijeta – Božji je narod istovjetan s Kristovim tijelom”.⁶⁷ Možda je to razlog što Irenej naglašava institucionalni aspekt Crkve, sabrane po mjesnim zajednicama koje predvode biskupi, nasljednici apostola, a rimski biskup je pročelnik tog zbora. Iako Crkva putuje prema nebeskoj domovini, onda je konkretna institucija živih vjernika na zemlji koji priznaju da je svijet stvorio dobri Bog, ali ne osjećaju još potrebu da organizirano pridonose rješavanju zajedničkih problema cijelog svijeta.

4. – *Putnici na lađi Crkve koja plovi pod znakom križa* – Čini se da je u razdoblju otaca metafora o Crkvi kao lađi na putu u nebesku luku najviše govorila samim vjernicima o njihovu zemaljskom putovanju, ali uvijek u Crkvi i s Crkvom. Ta je metafora bila prikladna i plodna zato što je postojala u grčko-rimskoj kulturi, posebno u zgodi o Odiseju koji je vješto izbjegao zavodljivim sirenama i u drugim motivima grčke i rimske književnosti.⁶⁸ Po ovoj metafori Crkva je Noina ili Petrova lađa, a svijet je životno more kojim ta lađa plovi pod znakom križa. Čini se da je Hipolit Rimski (umro 235.) u svojem djelu „O Antikristu” prvi detaljno razradio već postojeću sliku u alegoriju s točnim naznakama zaduženja i nadležnosti u zajedničkom putovanju na lađi Crkve, u skladu sa svojom sklonošću da biblijske slike detaljno razradi. Po njemu, svijet je dakle more, Crkva je lađa, a sam Krist Gospodin jest kapetan. Križ je jarbol, Istok i Zapad kao smjerovi nebeskog putovanja jesu pramac i krma. Stari i Novi zavjet jesu dva kormila, a ljubav Kristova

66 Usp. G. JOSSA, op. cit, 181.

67 G. JOSSA, op. cit, 182–183.

68 Neki su se oči izričito koristili gradom poganske književnosti pa su kršćanima na putovanju stavljali za uzor Homerova junaka Odiseja, usp. H. RAHNER: *L'ecclesiologia dei Padri*, 415–454.

jest brodsko uže. Krštenje je posuda za pitku vodu, Duh Sveti je bijelo jedro, Kristov zakon je željezno sidro. Anđeli čuvari jesu veslači, a sveti proroci, mučenici i apostoli koji su već stigli u nebo jesu gornje jedro na glavnom jarbolu. Križ kao izvor snage i znak Kristove muke predstavlja ljestve koje vode na lantinu.

H. Rahner navodi zatim „Klementovo pismo apostolu Jakovu”, koje je nastalo u Rimu početkom trećeg stoljeća, a stavljeno je kao predgovor Pseudoklementovim homilijama.⁶⁹ Po ovom starokršćanskom spisu, Crkva se općenito može usporediti s ladom koja po uzburkanom moru prevozi ljude iz različitih mjesta, a svi žele prebivati u jedincatom gradu dobrog kraljevstva. Vlasnik lađe je Bog. Kormilar na krmu jest Krist, podložni kormilar na pramcu jest biskup, mornari su svećenici, nadglednici veslača jesu đakoni. Kateheti novače mornare i putnike, a zajednica vjerničke subraće sačinjava putnike. Svijet predstavlja morski bezdan, napasti koje vjernici doživljavaju predstavljaju vjetrove što pušu u pravcu suprotnom od smjera plovidbe. Zablude predstavljaju oluju koja dolazi s kopna, progonitelji prudove i grebene na koje se lađa može nasukati, zli ljudi duboku pučinu, licemjери morske razbojnice. Očišćenje od grijeha predstavlja morsku bolest, a grijesi brodolom. Grad velikog kralja jest luka koja je cilj putovanja. Ovaj je spis znatno utjecao na autora „Apostolskih konstitucija”, spis koji je nastao početkom petog stoljeća, a donosi prerađenu stariju građu o pravnim, liturgijskim i moralnim odredbama za Crkvu. Sklon pretjeranom juridizmu, ovaj anonimni pisac zajednicu vjernika ujedinjenju pod vodstvom biskupa uspoređuje s ladom. On samo fizičku zgradu crkve obrazlaže slikom o lađi, a uloge na lađi zajednici razdjeljuje na nov način. Kapetan lađe jest mjesni biskup, prezbiteri su mornari, đakoni nadgledaju veslače, zajednica vjernika sačinjava putnike, a đakonite sabiru nove putnike. U Crkvi-lađi točno se zna uloga svakoga, od biskupa do posljednjeg putnika. Tu su sliku razrađivali grčki i latinski oci, a obilno su se njome koristili u ekleziologiji srednjeg vijeka. Pri tome su, izgleda, istočni oci više naglašavali ulogu Krista i Duha Svetoga u crkvenoj lađi, a zapadni su brižno razrađivali nadležnosti i dužnosti pojedinih crkvenih „redova” u toj lađi.

Ali i jedni i drugi naglašavaju da sigurnost putovanja i dolazak u nebesku luku jamči Kristov križ. Tako npr. Klement Aleksandrijski (150–215.) u svojem djelu „Protrepticus” (12,118,4) kaže primjenjujući na kršćane alegoriju od Odiseju: „Zaploviš li kraj sirene koja zavodljivo pjeva, usmrтит će te. Ako hoćeš, možeš nadvladati propast: svežeš li se za drvo, bit ćeš zaštićen od svakog brodoloma. Kormilar tvoje lađe bit će Logos Božji, a Duh Sveti dovest će te u zaton nebeski.”⁷⁰ Drvo za koje se kršćanski morski putnik treba privezati jest Kristov križ. Augustin (354–430.) u komentaru Ivanova evanđelja (2,2.3) kaže: „Ustanovio je drvo pomoću kojega plovimo morem. Nitko ne može preplivati more ovog svijeta ako ga ne nosi Kristov križ. Ovog se križa vjernik drži premda ga ponekad oči izdaju. Onaj koji ne vidi dovoljno kamo ide, neka ne odstupa od njega i križ će ga dovesti do luke.” U drugom jednom razmatranju Augustin kaže o sebi i kršćanskoj subraći: „Siguran

69 H. RAHNER, op. cit, 519–520.

70 Grčki tekst i slobodni talijanski prijevod donosi H. RAHNER, op. cit, 441–442.

sam da se nismo potopili zato što nas nosi drvo križa.”⁷¹ To znači da kršćanska životna plovidba ima siguran cilj i nadu u postignuće cilja: „U slici lađe koja uplov-ljava u luku i luke koja je luka spasa krije se otačka eklezijalna eshatologija. Crkva je lađa izgrađena od drveta križa koja nakon Kristove muke plovi i sigurna je da će doći na cilj snagom smrti Gospodinove.”⁷²

5. – *Augustinov pogled na hod pojedinca i Crkve* – Augustin se kao teolog susreo s propadanjem Zapadnog Rimskog Carstva i navalom novih naroda u kolijevku evropske kulture. Kako je Crkva uživala punu slobodu djelovanja u rimskoj državi, doživljavao je prigovore poganskih sugrađana da kršćanski Bog i građani kršćani donose propast Rimskom Carstvu. U tom su kontekstu značajni neki njegovi tekstovi iz životnog mu djela „De civitate Dei – O državi Božjoj”. Tako u I,29 kaže: „U vremenitom se životu pripremamo za onaj vječni i poput putnika u prolazu služimo se dobrima zemaljskim, ali nas ona ne zarobljuju, dok nas zla ili iskušavaju ili poboljšavaju.”⁷³ Poganskim sugrađanima koji podnose istu nevolju kao i kršćani u političkim promjenama pa prigovaraju kršćanima zašto ih njihov Bog ne spasi, Augustin u nastavku odgovara da je takav prigovor uvredljiv. Zatim uzvraća istim oružjem: „Neka sami kažu gdje su njihovi bogovi, kad im se isto samima događa, jer te i štuju ili tvrde kako ih treba štovati upravo da bi izbjegli takvim zlima.” Iz ovog teksta izlazi da vjerničko putovanje znači nenalijepljenost na zemaljska dobra i neprestana usmjerenost prema nebu, što nikakao ne isključuje zemaljsku patnju premda više nema progona.

U V,18 aludira na podatak iz Vergilija kako je Brut pobio svoje sinove i kaže da kršćansko odricanje nije takvo kad se radi o žrtvama radi nebeske domovine: „Ni nas ni naše sinove ne čini sretnima zemaljsko bogatstvo, koje ili možemo izgubiti još dok smo živi, ili kad umremo, može zapasti one koje ne znamo, ili možda one koje ne želimo; nego nas čini sretnima Bog koji je pravo bogatstvo duša.” Kršćani su radi vječne domovine spremno odriču svjetovnih užitaka. Krist kao posrednik između Boga i ljudi „ima i prolaznu smrtnost i trajno blaženstvo kako bi se onim što prolazi složio s onima koji će umrijeti te da bi ih mogao prenijeti iz mrtvih u ono što je trajno” (IX,15).

Čovjek u zemaljskom životu treba zemaljska dobra, ali kako je pozvan u vječnost, dobro je da i zemaljska dobra nauči očekivati samo od Boga kako u težnji za njima ne bi odstupio od Boga (X,14). Aludirajući na uzaludno traganje filozofa Porfirija (234–304.) za sveopćim putem oslobođenja duše, on povezuje Abrahama putovanje iz Post 12 i 22 s Isusovom izrekom u Iv 14,6 i zaključuje: „Dakle, to je put ne jednoga puka, nego pripada svim pucima; isto tako ni riječ ni zakon Gospodnji ne ostadoše na Sionu i u Jeruzalemu, nego krenuše odatle da se rašire diljem svijeta. Otuda i sam Posrednik, nakon svojeg uskrsnuća, reče svojim drščućim učenicima: „Trebalo je da se ispuni sve što je o meni pisano u Mojsijevu zakonu, u

71 Tekst donosi H. RAHNER, op. cit, 402.

72 H. RAHNER, op cit, 949.

73 Sve citate iz *De civitate Dei I–X* uzimam iz prijevoda T. Ladana u knjizi AURELIJE AUGUSTIN: *O državi Božjoj – De Civitate Dei I*, Zagreb, KS 1982.

Prorocima i Psalmima.' Tada im prosvijetli razum da razumiju Pisma te im reče: 'Tako stoji pisano, da Krist mora trpjeti i treći dan uskrsnuti od mrtvih; da se u njegovo ime mora propovijedati obraćenje i oproštenje grijeha svim narodima, počevši od Jeruzalema.' ... Taj put čisti cijela čovjeka i za besmrtnost pripravlja njega smrtnoga, u svim njegovim sastavima. I ne treba tražiti jedno očišćenje za onaj dio duše koji Porfirije naziva razumskim, drugo za onaj koji naziva duhovnim, a treće opet za samo tijelo zbog toga što je na sebe uzeo cijelo čovječstvo najistinskiji i najmoćniji Očistitelj i Spasitelj. Izvan ovoga puta nitko se nije oslobodio, nitko se ne oslobađa, nitko se neće osloboditi.'" (X,32). Ovdje vidimo da je Augustin u kulturnom i teološkom dijalogu s filozofima svojega vremena izlagao kršćanski način života i pogled na svijet kao put koji vodi u ispunjenje čovjekovih najintimnijih težnja.

Ovakvo razmišljanje podsjeća na glasovitu izreku iz „Ispovijesti“: „Ti ga potičeš da traži radost hvaleći tebe jer si nas stvorio za sebe, i nemirno je srce naše dok se ne smiri u tebi.“ (I,1).⁷⁴ Vrijeme života na zemlji za pojedinca je hod prema završetku koji znači ispunjenje egzistencije u Bogu.⁷⁵

U vrijeme kad je Augustin pisao, kršćani su sačinjavali svijet i to utječe na njegovo shvaćanje putničkog obilježja Crkve. Crkva putuje prema nebeskoj domovini ne zato što bi na zemlji bila progonjena i diskriminirana, nego jer je posvuda raširena, a ipak strana u svijetu.⁷⁶ On daje puno teološko značenje latinskoj riječi *peregrinus* i *peregrinatio* u smislu čežnje za nebeskim svijetom, iako Crkva na ovom svijetu djeluje da ga posveti. U izlaganju Psalma 103 on potiče subraću da se ne plaše, nego da neprestano promatraju nebesku domovinu. U alegorijskoj egzegezi parable o milosrdnom Samarijancu on kaže da je Crkva gostionica u koju ljudi bivaju doneseni kao duhovni bolesnici, a kad ozdrave, ona im postaje kuća iz koje ne odlaze.⁷⁷ Ipak ni Crkva nije trajni dom: „Kršćanin je onaj koji se i u svojem domu, u svojoj domovini osjeća strancem (*peregrinum*)“. „Agnoscite hospitalitatem – prakticirajte gostoljubivost“ potiče Augustin i kod toga podsjeća da su vjernici i sami prolazni gosti na zemlji: „Practicirajte gostoljubivost i budite svjesni da ste gosti: po stanju privremenosti već smo doprli do Boga. Primaš gosta kojemu si i ti sam suputnik jer smo svi hodočasnici (*peregrini*). Naša je domovina gore i ondje nećemo biti gosti. A ovdje je svaki od nas gost u svojoj vlastitoj kući.“ Zemaljsko hodočašće ili putovanje puno je kušnja. Za Ps 60,9 Augustin je imao latinski tekst: „Inquilinus ero in tabernaculo tuo usque in saecula – Bit ću stanovnik šatora tvoga do vijeka.“ Tumačeći taj tekst alegorijski, Augustin kaže da je Crkva svuda proširena na zemlji i ostat će do kraja svijeta prisutna u ljudskoj povijesti, ali uvijek puna čežnje za nebeskom domovinom, putnica u stranoj zemlji. Ona

---

74 Sv. AURELIJE AUGUSTIN: *Ispovijesti*. Preveo Stjepan Hosu, Zagreb, KS 1973, 7.

75 Usp. D. P. THIMELL: „Augustin's View of Time“, *Studia biblica et theologica*, 1977, 33–40.

76 Usp. P. BORGOMEIO: *L' Eglise de ce temps dans la prédication de Saint Augustin*, 146–150.

77 Tekst dosnosi P. BORGOMEIO, op. cit, 148.

ostaje u svijetu dok traje ljudska povijest da je prožima kršćanskim duhom, ali su vjernici u svijetu prolazni gosti koji uvijek imaju na umu cilj zemaljskog putovanja.

* * *

Ovi Augustinovi tekstovi izgledaju odviše individualistički u promatranju putničkog obilježja vjernika jer je prvenstveno svaki vjernik osobno stražar na zemlji i pozvan da uđe u domovinu gdje neće biti gost nego ukućanin. Međutim, sjetimo se da u metafori o lađi Augustin kaže: „U domovinu možemo doplivati samo lađom. Plovimo pak ako pazimo na valove i oluje ovog svijeta. Siguran sam da se ne potapamo zato što nam kao jarbol služi drvo križa.”⁷⁸ Kako lađa označuje Crkvu kao hijerarhijski organiziranu zajednicu vjernika, kršćanska životna plovidba, po Augustinu i drugim crkvenim ocima, uvijek je u Crkvi i s Crkvom. U vrijeme progona putujuće obilježje Crkve ocima je povod za poziv na izdržljivost i nepokolebljivu nadu u kušnjama zemaljskog putovanja, a u vrijeme slobode to je obilježje povod za naglašavanje eshatonskih vrednota koje vjernici ovdje posjeduju u početnoj fazi, a u nebu će ih zadobiti zauvijek. Crkva koja putuje, i u progonu i u slobodi živi od pozvanosti na gozbu života vječnoga hraneći svoje pripadnike Božjom riječju i sakramentima i nudeći svim ljudima mogućnost uključivanja u spasenje po Kristu.

III – PUTUJUĆA I SUPUTNIČKA CRKVA PO SABORU

Rimski katekizam, propovjednička literatura i teološki traktati o Crkvi prije Sabora zvali su Crkvu na zemlji vojujućom Crkvom – *Ecclesia militans*. Možda najbolje osvjetljava Rimski katekizam što se pod tim mislilo kad kaže: „Vojujuća Crkva je skup svih vjernika koji sada žive na zemlji, a zove se vojujuća zato što se trajno bori protiv mnogobrojnih neprijatelja, svijeta, tijela i sotone.”⁷⁹ Školski priručnici ekleziologije prije Sabora nisu donosili posebnih teza o vojujućoj naravi Crkve, nego su ovu crtu Crkve pretpostavljali kao jasnu po sebi. Neki su jednostavno preuzimali definiciju sv. Tome da se Crkva u domovini nebeskoj zove slavna, a ova na putu zemaljskom vojujuća, bez posebnog razrađivanja.⁸⁰ U našim je krajevima službeni priručnik ekleziologije u poratnim godinama do Sabora bio Tanquereyev u kojem se Crkva dijeli na slavnu u nebu, trpeću u čistilištu i vojujuću na zemlji. Za vojujuću je protumačeno da se „bori protiv vrlo oštih neprijatelja kako bi postigla kraljevstvo nebesko”. Ipak, ovaj priručnik u prenošenju Bellarminove polemičke definicije Crkve ne izostavlja riječi da je ona društvo ljudi putnika (*societas hominum viatorum*).⁸¹ Neki su katolički ekleziolozi borbenu obilježje Crkve doticali u razrađivanju odnosa između Crkve i države.⁸² Unatoč pretjerivanjima poje-

78 Tekst donosi H. RAHNER, op. cit, 402.

79 Citat donosi Đ. GRAČANIN: *Crkva Kristova*, Zagreb, 1962, 13.

80 Usp. J. SALAVERRI: *De Ecclesia Christi*, (Sacrae theologiae summa I), Madrid, 1963. 542–543.

81 Usp. AD. TANQUEREY: *Synopsis theologiae dogmaticae* I, Paris, 1959, 412–413.

82 Usp. F. GRIVEC: *Cerkev*, Ljubljana, 1943, 345–346. J. SALAVERRI, op cit, 815–816.

dinih propovjednika i polemički raspoloženih teologa, katolički je konsenzus bio da se vojujuće obilježje Crkve prvenstveno odnosi na borbu protiv grijeha u samoj Crkvi i u svijetu. Kršćansko shvaćanje svijeta računa s činjenicom grijeha u svijetu i danas, ali se u vrijeme sve većeg gubljenja povlastica Crkve na građanskom području često smatralo da je Crkva svojom borbom protiv grijeha pozvana i zadužena da se bori protiv svih pojedinaca i grupa koji traže neovisnost građanskog društva od diktata vjerskih zajednica. Možda je blagdan Krista Kralja, koji je ustanovio Pio XI. godine 1925, najbolji primjer za ispravno i krivo shvaćanje borbenosti Crkve u povijesti. Papa je želio potaknuti vjernike da svijet preobražavaju na bolje, nadahnuti svojom podložnošću Kristu, kralju svega stvorenja. Htio je potisnuti laicističko shvaćanje kršćanstva kao čisto duhovnog pokreta, koji ne treba utjecati na zbiljski razvoj povijesnog svijeta. Zborna molitva tog blagdana izriče molbu sabrane zajednice da sva stvorenja, oslobođena ropstva grijeha, služe Bogu i njega neprestano hvale. U molitvi nad darovima molili smo i danas molimo da Krist obdari narode svijeta darovima jedinstva i mira. Mnogi su, međutim, propovjednici i teolozi strogo poistovjećivali Crkvu s Kristovim kraljevstvom, a poruku ovog blagdana brkali s utjecajem klera na područja za koja je svijet primio od Boga opravdanu autonomiju.

1. Stoga nije čudno da su u prvom nacrtu Dogmatske konstitucije o Crkvi prva dva poglavlja u samom naslovu sadržavala borbenu crtu: „1. Narav vojujuće Crkve; 2. Članovi vojujuće Crkve i njezina nužnost za spasenje”. Uz to je deveto poglavlje govorilo o odnosu između Crkve i države. O ovom su nacrtu biskupi raspravljali od 1. do 7. prosinca 1962. godine. Belgijski biskup De Smedt predbacio je predloženom nacrtu trijumfalističko i klerikalističko shvaćanje Crkve. Istaknuo je da nije ispravno prikazivati Crkvu na zemlji kao silu koja putuje iz pobjede u pobjedu. Pod utjecajem sedamdesetšestorice biskupa koji su nastupili u raspravi, oci su odbacili predloženi nacrt te zatražili da se izradi novi. Drugi nacrt, o kojem su oci raspravljali u jesen 1963, imao je samo četiri poglavlja: otajstvo Crkve, hijerarhijska struktura Crkve i posebno episkopat, Božji narod i posebno laici, poziv svih na svetost u Crkvi. Tokom rasprave odlučeno je da se poglavlje o Božjem narodu razdvoji od poglavlja o laicima te stavi ispred poglavlja o hijerarhiji kako bi iz same strukture Konstitucije bilo očito da su biskupi u Božjem narodu, a ne izvan ili iznad njega. U raspravi je također odlučeno da se građa o redovnicima stavi kao šesto poglavlje te da se doda poglavlje o eshatonskom obilježju cijele Crkve te o Mariji u otajstvu Crkve.

Iz novog nacрта nestalo je ne samo poglavlje o vojujućoj Crkvi nego i spominjanje naziva *Ecclesia militans*. Iako nisam prošao sve faze nastajanja prerađenog nacрта niti govore svih otaca o nacrtu, smatram da je glavni razlog tome pozitivno vrednovanje poslanja Božjeg naroda među narodima svijeta. Također je razlog promjene od vojujuće u putujuću Crkvu potreba reforme unutar Crkve te približavanja drugim kršćanskim i nekršćanskim religijama i samom svijetu.

Putničko obilježje Crkve oci su u interventima isticali u vezi s povezanošću Crkve putnika i Crkve blaženika u nebu. Dvojica su ipak izričito govorila o voju-

jućoj Crkvi. Nadbiskup Franić u svojem intervenciji 2. listopada 1963. rekao je između ostalog:

Možda oni oci koji žive u krajevima gdje Crkva uživa potpunu slobodu te živi gotovo u slavnom stanju, žele da Crkva bude prikazana više u obliku služiteljice (*servae*). Međutim, onaj koji živi u Crkvi koja nema takvu potpunu slobodu više voli vidjeti Crkvu prikazanu u slavnim slikama. Ponizno molim, poštovani oci, da Sabor ima na umu također ovu zbilju ponižne Crkve pri opisivanju naravi Crkve, kao što je o toj zbilji govorio naš voljeni sveti otac na prvi dan ovoga Sabora. Stoga mi se veoma sviđa da slika o mističnom tijelu Kristovu dobije povlašteno mjesto u prvom poglavlju jer je to izvorna biblijska i tradicionalna slika te izgleda prikladnija od ostalih slika za jasnije prikazivanje naravi Crkve... (U daljnjem toku interventa predlaže da Crkva bude prikazana kao Božje kraljevstvo na zemlji koje je nepobjedivo i tvrđava na uzvisini koja je neosvojiva).

Iz istih razloga ponizno predlažem da se u br. 7, str. 11. uz uvedeni naziv „*Ecclesia peregrinans*” stavi i naziv „*Ecclesia militans*”, jer je izvorno biblijski, prije svega pavlovski, jer Pavao kaže: „Borim se kao dobar vojnik Kristov” i to se nalazi u svim našim katekizmima.

Razlog ovom prijedlogu nije želja za provociranjem, jer od duha provociranja dijeli velik razmak osobno nas koji želimo dragocjenu vrednotu vjerskog mira. Meni se ipak čini da je ova primjedba temeljna za ovaj Sabor... Ako svojim vjernicima ne prikazemo Crkvu izričito takvom slikom i u takvom stanju, tada može nastati stanje koje se zove „pshiloški odstup od oružja”, pučki rečeno „disarmo psicologico”. Tada bismo pokazali vjernicima i svijetu da je Crkva u biti defektna... Kako možemo vojevati kao dobri Kristovi vojnici, kako nas uči sv. Pavao, ako uz ljubav i ostale kreposti ne odgojimo također duh opiranja zlom i ateističkom svijetu u sebi, u svojim svećenicima i vjernicima? To sigurno svi prihvaćamo.

Dakle, iz ispravne ljubavi prema svijetu, trebamo Crkvu ne samo nazivati nego i činiti militantnom. Čvrsto sam uvjeren da nazivom „*Ecclesia militans*” ne vrijeđamo nijednog razumnog čovjeka na svijetu, čak ni marksiste jer se sami marksisti nazivaju militantima. Inače će nas početi prezirati sami ateisti koji se nazivaju militantima. (U istom je govoru predložio da se u sklopu Rimske kurije osnuje Komisija za proučavanje ateizma).⁸³

Njegov je govor odjeknuo među kroničarima Sabora,⁸⁴ ali je zvučao usamljeno među saborskim ocima. Dapače, kardinal Wyszyński, koji je govorio 15. listopada na istom zasjedanju Sabora, izrazio je želju da se bolje istakne životvorna i posvećujuća uloga Crkve u svijetu te u tom kontekstu rekao: „Pojam vojujuće Crkve teološki je ispravan, ali nije prikladno da ga se posebno naglašava jer dubokoj potrebi ovog vremena odgovara produbljivanje uvjerenja da je Crkva izvor života i svetosti.”⁸⁵

83 Latinski izvornik objavljen u *Acta synodalia S. C. Oec. Vaticani II, Vol II, Pars I*, Vatikan, 1971, 442–444.

84 Usp. X. RYNNE: *The Second Session*, New York, 1964, 70–71. G. CAPRILE: *Il Concilio Vaticano II – Secondo periodo*, Roma, 1966, 34–36.

85 G. CAPRILE, op. cit, 94–96, citat, str. 95.

Za našu temu od intervenata otaca u toku saborskog zasjedanja važan je pismeni prilog biskupa Lazsla iz Austrije. On je putničko obilježje Crkve povezao s grijehom u Crkvi: „Crkva se zove putujućom jer je to narod koji u svim poteškoćama i patnjama života nije bez pogreške, bez grijeha.... Crkva uvijek iznova treba Božje milosrđe, njegovu milost, oprostjenje grijeha. Ona jest, hoće i treba biti zajednica svetih po Kristovoj volji, ali u stanju putovanja zbog zloće ljudi ona ostaje zajednica grešnika i stoga zajednica pokornika... Neka se naglasi povezanost Crkve s Kristom, ali i udaljenost Crkve u hodu i pokori od Krista koji je Gospodin Crkve i jedini svet. Neka se izričito potvrdi dužnost Crkve da se neprestano reformira, kao što je rekao vrhovni svećenik u nagovoru 22. rujna ove godine. Napokon, da bismo bili vjerni misli vrhovnog svećenika u njegovu govoru otvorenja drugog zasjedanja, valja izričito priznati da naša Crkva ima također dio odgovornosti i grijeha u podijeljenosti kršćana.”⁸⁶

2. *Po Saboru, putujuća Crkva djeluje u promjenjivom svijetu i zato se treba neprestano obnavljati.* To je Sabor naglasio već u svojem prvom dokumentu, Konstituciji o liturgiji, gdje u uvodu kaže da kani „ustanove podvrgnute promjenama bolje prilagoditi potrebama našeg vremena” (SC 1). Zatim pokazuje kako liturgija slavljenjem otkupljenja očituje Kristovo otajstvo i istinsku narav Crkve te nastavlja: „Ona je po svojoj naravi ljudska i božanska: vidljiva i nevidljivim stvarnostima obdarena; u svijetu, a ipak – putnica (*in mundo praesentem et tamen peregrinam*). Ali tako da je u njoj ljudsko upravljeno i podređeno božanskome, vidljivo nevidljivome, djelovanje kontemplaciji i sadašnjost budućem gradu koji tražimo.” (SC 2). Ovdje se pretpostavlja da je liturgija u najširem smislu duhovni i bogoštovni život svih koji sačinjavaju povijesnu Crkvu pa se program obnove liturgije proširuje na program obnove cijele Crkve.⁸⁷ Budući da je Crkva po svojoj naravi vidljivim i nevidljivim stvarnostima obdarena, u svijetu a ipak na putu u trajnu domovinu, sva se treba obnavljati. Ovdje je istaknuto da je posljednji razlog svih promjena u liturgiji potreba da kod samih vjernika bude jasnije shaćanje prave naravi Crkve.

Povezivanje obnove i putničkog obilježja Crkve susrećemo također u Dekretu o ekumenizmu. Ovdje pretpostavljamo saborski pojam ekumenizma kao traženja pune Kristove volje o Crkvi i obnove po kojoj odijeljeni kršćani najprije postaju bliži Kristu Gospodinu, a time i jedni drugima.⁸⁸ „Isus Krist hoće da vjernim propovijedanjem evanđelja, dijeljenjem sakramenata i upravljanjem u ljubavi uz djelovanje Duha Svetoga njegov narod raste... Tako Crkva, jedinstveno Božje stado, kao znak dignut među narodima, namićući evanđelje mira svemu ljudskom rodu, u nadi putuje k cilju – u nebesku domovinu.” (UR 2). Krist povezuje Crkvu u jednu

86 Biskup Lazslo predao je u toku drugog zasjedanja dva pisana interventa, 25. i 30. listopada. Ovaj odlomak njegova govora preveden je iz knjige Y. CONGAR–H. KÜNG–D. O'HANLON: *Discours au Concile Vatican II*, Paris, 1964, 52–55.

87 Usp. komentar SC 1–2 u J. A. JUNGSMANN: „Konstitution über die heilige Liturgie”, ZVK I, Herder, 1966, 14–16.

88 Usp. J. VODOPIVEC: *Ekumenizam je ipak počeo*, Zagreb, KS 1969. T. J. ŠAGI–BUNIC: „Ekumensko otvaranje” u djelu *Ali drugog puta nema*, Zagreb, KS 1969, 223–263.

zajednicu svojih vjernika po Duhu Svetom i po vidljivim pastirima koji dijele sakramente. Tako Crkva može biti znak evanđeoskog mira cijelom ljudskom rodu i trajno putovati u nebesku domovinu. Ovdje se jednako naglašava znakovitost Crkve u promjenjivim povijesnim prilikama i putničko obilježje. Crkva ne može sama za sebe uživati duhovna dobra kojima ju je Krist obdario, nego mora stalno voditi računa o svijetu kojemu je znak i sredstvo Kristova mira.⁸⁹

Najopsežniji tekst o potrebi obnove radi ponovnog punog jedinstva donosi Dekret o ekumenizmu u br. 6:

Budući da se svaka obnova Crkve bitno sastoji u sve većoj vjernosti njezinu pozivu, to je nesumnjivo razlog zašto ovo gibanje teži prema jedinstvu. Krist Crkvu u njezinom hodu (*in via peregrinans*) zove na onu neprekidnu reformu koja joj je kao ljudskoj i zemaljskoj ustanovi trajno potrebna; prema tome, ako bi se, već prema prilikama, bilo u običajima bilo u crkvenoj stezi ili pak u načinu izricanja nauka – no taj način valja brižno lučiti od samog pologa vjere – što god slabije obdržavalo, neka se to u zgodno vrijeme s dužnom ispravnošću obnovi.

Ova, dakle, obnova ima silnu važnost za ekumenizam. A one razne načine crkvenog života u kojima se ta obnova već zbiva valja smatrati nekim zalogom i znakom koji sretno navješćuje buduće korake ekumenizma; ti su načini: biblijski i liturgijski pokret, propovijedanje Božje riječi i kateheza, apostolat laika, novi oblici redovničkog života, duhovnost ženidbe, nauka i djelatnost Crkve na socijalnom polju.

Srž ovog saborskog teksta jest izreka iz govora Pavla VI. pripadnicima Rimske kurije 21. rujna 1963, kojemu su prisustvovali članovi saborskih komisija. U govoru je papa obradio reformu kurije koja Crkvi čini dragocjene usluge te rekao: „Danas možemo zamijetiti da plan o posuvremenjenju juridičkih struktura i produbljenju duhovne svijesti ne samo ne nailazi na otpor u središtu Crkve, Rimskoj kuriji, nego u samoj kuriji dobiva prethodnicu one trajne reforme koja je Crkvi trajno potrebna ukoliko je ona ljudska i zemaljska ustanova.”⁹⁰ Razlikovanje poklada objave od načina naviještanja objave istaknuo je Ivan XXIII. u govoru na otvorenju Sabora. To je razlikovanje otvorilo put za doktrinalnu obnovu u Crkvi. Sabor u ovom ekumenskom tekstu kaže da je Crkvi upravo zato što je na zemaljskom putu potrebna trajna reforma. Ukorijenjenost Crkve u zemaljskoj povijesti ljudi donosi kao nužnu posljedicu grešnost pripadnika Crkve, koji svoju vjeru mogu slabo obrazlagati i još slabije živjeti. Kad proučimo sve saborske tekstove u kojima je riječ o reformi, prilagođenju ili obnovi, vidimo da je obnova kakvu Sabor zacrtava trostruka: duhovna, strukturalna i doktrinalna.⁹¹ Crkva se na putu treba neprestano obnavljati u svojem duhovnom životu, u svojim pojavnim struc-

89 Usp. komentar UR 2 u J. FEINER: „Dekret über den Oekumenismus“, ZVK II, Herder, 1967, 44–50.

90 Talijanski tekst donosi G. CAPRILE, op. cit, 10.

91 Usp. T. J. ŠAGI-BUNIĆ: „Crkva u suvremenosti prema konstituciji 'Lumen gentium' II. vatikanskog sabora“, BS 1966, 2, 181–191. M. ZOVKIĆ: *Obnova Crkve prema II. vatikanskom saboru*, Zagreb, 1969. ISTI: „Reforma, prilagođenje ili obnova Crkve“, CUS 1971, 3, 232–242. ISTI: „Obraćenje i obnova Crkve kao uvjet i pratnja evangelizacije“, BS 1975, 3–4, 221–233.

turama i u svojem nauku. Kao „ljudska i zemaljska institucija” ona zastaruje po povijesnom životu svojih pripadnika, po svojim strukturama koje često nose biljeg prošlosti i po načinu kako naviješta uvijek mlade istine vjere.

Sabor ovo ističe i u poglavlju o povezanosti zemaljske i nebeske Crkve:

Dok ne bude novo nebo i nova zemlja, u kojima stanuje pravednost (usp. 2. Pt 3,13), putujuća Crkva (*Ecclesia peregrinans*) u svojim sakramentima i ustanovama, koje spadaju na ovo vrijeme, nosi prolazni lik ovoga vijeka i sama boravi među stvorovima koji uzdišu i trpe porođajne bolove sve dosad očekujući očitovanje sinova Božjih (usp. Rim 8,9–22) – LG 48.

Ovaj tekst stoji u uvodnom broju poglavlja o eshatološkom značenju *putujuće* Crkve i pretpostavlja saborsku svijest o zbrojnoj eshatologiji, za razliku od predsaborske, strogo individualističke, koja se svodila na smrt, sud te kraljevstvo nebesko i pakao za pojedince.⁹² U neposrednom kontekstu riječ je o eshatonskom smjerenju Crkve u kojoj po vjeri bivamo poučeni o smislu zemaljske egzistencije „dok dovršujemo djelo koje nam je od Oca u svijetu povjereno, s nadom u buduća dobra”. Zatim Sabor ističe da je neopozivo otpočela obnova svijeta u Kristu te da Crkva već na zemlji ima znakove prave, iako nesavršene svetosti. Naš tekst, prema tome, govori o već postignutom spasenju u Crkvi po Kristu snagom Duha i još očekivanom potpunom očitovanju onoga što Bog u nama i svijetu izvodi.⁹³ Dok je predsaborska ekleziologija bojažljivo dopuštala da uz božanske u Crkvi postoje i ljudski elementi, ovdje Sabor hrabro povezuje ljudsko-božansko obilježje Crkve na primjeru sakramenata i ustanova „koje spadaju na ovo vrijeme”. Samo Crkva u putujućem stanju treba sakramente i hijerarhiju. Kad stigne na nebeski cilj, neće joj za stolom vječnoga života trebati ni vidljivi znakovi nevidljive milosti ni hijerarši. Ovi najvažniji znakovi i sredstva Crkve nose biljeg povijesnog hoda Crkve kroz ovaj svijet: „Potrebna je ’hijerarhija’ (ne u smislu vlastoljubivog vladanja, nego u smislu služenja uz pomoć djelotvornog, od Boga zajamčenog vodstva); potrebni su i sakramenti i obrasci vjero-ispovijesti – sve to odgovara našem stanju vjere dok smo još na putu i odijeljeni od Gospodina (usp. 2. Kor 5,6.7). Dokle god je Božji hram – Crkva – još u stanju izgradnje, potrebne su i skele i sve ostalo što služi izgradnji. Tek kad bude, pri drugom Kristovu dolasku, taj hram dograđen, tada će se moći odstraniti sva sredstva uz čiju se pomoć gradilo. Kao što je mânia prestala padati s neba čim je izabrani narod izašao iz pustinje i ušao u Obećanu zemlju, tako će slično za nas nestati sakramenti, pa i najvažniji među njima – euharistija. Tada ćemo Boga gledati licem u lice i ’kruh putnika’ uklonit će se pred ’Andeoskim kruhom’, pred Riječju s kojom ćemo se sjedinjivati neposredno i neprolazno.”⁹⁴

92 Usp. T. J. ŠAGI–BUNIĆ: „Eshatologija Drugog vatikanskog sabora” u djelu *Vrijeme sudgovornosti I*, Zagreb, KS 1981, 369–392. A. STARIĆ: „Štovanje svetaca prema Drugom vatikanskom saboru”, BS 1974, 1, 59–66. P. MOLINARI: „Caractere eschatologique de l’Eglise pégrinante et ses rapports avec l’Eglise céleste” u G. BARAUNA /ed/ *L’Eglise de Vatican II, Tome III*, Paris, 1966, 1193–1216.

93 Usp. komentar LG 48,3 u A. STRLE: „Eshatološki značaj putujuće Crkve i njezino sjedinjenje s nebeskom Crkvom” u R. BRAJČIĆ i dr: *Dogmatska konstitucija o Crkvi 2*, Zagreb, FTIDI 1981, 712–717.

94 A. STRLE, art. cit, 717.

3. Prvo i drugo poglavlje Konstitucije o Crkvi donose tekstove po kojima je Crkva *putujući sakrament spasenja i Božji narod na putu zemaljskom*. U prvom poglavlju broj 6 obrađuje različite novozavjetne slike za Crkvu, kao što su ovčinjak, Božja njiva, Božja građevina, nebeski Jeruzalem, Kristova zaručnica. Ovu je zaručnicu uskrsnuli Krist sebi pridružio nerazrješivim savezom te je u njezinu zemaljskom putovanju zauvijek obasuo nebeskim dobrima. „Ali dok Crkva na ovoj zemlji putuje daleko od Gospodina, smatra sebe kao prognanicu (*tamquam exsulem*) te traži i misli na stvari koje su gore, gdje Krist sjedi s desne Boga, gdje je život Crkve sakriven s Kristom u Bogu dok se sa svojim zaručnikom ne pojavi u slavi.” (Kol 3,1–4).

Ovdje je naglašena vjera u trajnu prisutnost uskrsnulog Krista u Crkvi. On joj omogućuje da ostane vjerna zaručnica koja sve više posvećuje vlastite članove i spasonosno djeluje u svijetu. Na svojem povijesnom proputovanju ona se osjeća prognanom, bez obzira na stav građanske vlasti u pojedinoj državi prema organiziranoj kršćanskoj zajednici. Prognana je u svijetu kojim putuje prema nebeskoj domovini. U ovom stanju trajnog hoda kroz tuđinu ona je duhovno sjedinjena s proslavljenim Kristom.

U 7. broju ovog poglavlja razrađena je biblijska metafora o Crkvi kao Kristovu tijelu, kojom je izražena s jedne strane povezanost svih krštenika a s druge ovisnost Crkve koja je tijelo Krista koji je Glava. Povezani međusobno i s Kristom, vjernici u Crkvi bivaju suobličeni Kristu ne samo proslavljenom nego i patničkom: „Dok još putujemo zemljom (*in terris adhuc peregrinantes*), slijedeći njegove stope u žalosti i progonu, pridružujemo se njegovim mukama kao tijelo Glavi, trpimo s njime da budemo s njim i proslavljeni.” (usp. Rim 8,17). Ovdje je zemaljski život predstavljen kao vrijeme žalosti i progona, ne uvijek političkog, ali svakako životnog. Vjernik uvida da mu različite smetnje u njemu samom i oko njega priječe vršenje Božje volje. Iz svojeg zemaljskog stanja egzistencijalne ugroženosti on se pridružuje Kristu proslavljenom Patniku putujući prema proslavi koju mu Bog sprema.

U 8. broju prvog poglavlja LG obrađena je uska povezanost duhovnog i vidljivog, zemaljskog i božanskog u Crkvi. Crkva nije ustanovljena da traži zemaljsku slavu iako za svoje poslanje treba ljudska sredstva. Po uzoru na Krista ona nastoji služiti siromasima i patnicima, ali u svojem krilu obuhvaća grešnike pa je „u isti mah sveta i uvijek joj treba čišćenje”. Zato neprestano poduzima pokoru i obnovu. Ovdje je Sabor ponizno priznao zbiljsku prisutnost grešnika u Crkvi koji ne bivaju izopćeni kad sagriješe, ali su stalna poticaj na pokoru i obnovu. U stanju zemaljskog proputovanja Crkva je obdarena pravom svetošću, ali je duhovno ranjiva iznutra, od vlastitih ukućana. Dok putuje, treba stalno, kao zajednica, ispo-vijedati svoju grešnost i obnavljati se radi uspješnijeg vršenja svojega milosnog poslanja u svijetu. Ovaj broj zaključuje:

Crkva nastavlja svoje putovanje između progona svijeta i Božje utjehe, navješćujući muku i smrt Gospodinovu dok on ne dođe (sup. 1. Kor 11,26). Od moći uskrsnuloga Gospodina ona dobiva snagu da strpljivošću i ljubavlju pobijedi svoje žalosti i teškoće nutarnje i vanjske, i da otkrije svijetu njegov misterij vjerno, iako ne savršeno, dok se na svršetku ne očituje u potpunoj svjetlosti.

Na putničko obilježje Crkve spadaju vanjske i nutarnje poteškoće, one koje dolaze od nekršćana i „svijeta” i one koje dolaze od samih pripadnika Crkve. U vanjske poteškoće spadaju administrativni progoni i odbijanje spasenja ponudenog u Kristu. U nutarnje spadaju grijesi članova Crkve te razdori i nemar onih koji bi Crkvu trebali činiti jasnim i privlačnim znakom Krista u svijetu. Sve te poteškoće Crkva nadvladava strpljivošću i ljubavlju, jačana snagom uskrsnulog Gospodina. Unutarnje i vanjske poteškoće ne sputavaju Crkvu do te mjere da ne bi uopće mogla svijetu otkrivati otajstvo Krista, iako ponekad i ponegdje nesavršeno. Crkva koja prihvaća svoje putničko obilježje ovdje ponizno priznaje svoje nedostatke, ali ne prihvaća mazohistički kompleks samooptuživanja.⁹⁵

Drugo poglavlje počinje od pojma saveza između Boga i Izraela u Starom zavjetu te između Boga i Crkve u Novom zavjetu. Bog je u svojem planu odlučio ljude spašavati pridružujući ih zajednici svojega savezničkog naroda. Zato je Krist ustanovio Crkvu kao narod novoga saveza „da bude zajednica života, ljubavi i istine” te ga „šalje svemu svijetu kao svjetlo svijeta i sol zemlje” (LG 9,2). U ovom broju usko je povezana univerzalnost Božjeg naroda s njegovim putničkim obilježjem:

Kao što je već Izrael po tijelu, kad je putovao pustinjom, bio nazvan Crkvom Božjom (2. Ezdr 13,1; usp. Broj 20,4; Pnz 23,1 itd.), tako se i novi Izrael, koji putuje u sadašnje vrijeme i traži budući i trajni grad (usp. Heb 13,14), također zove Kristovom Crkvom (usp. Mt 16,18) jer ju je on stekao svojom krvlju (usp. Dj 20,28), napunio svojim Duhom, opskrbio prikladnim sredstvima vidljivog i društvenog jedinstva. Sve one koji gledaju s vjerom u Krista, početnika spasenja te počelo jedinstva i mira, Bog je sazvaio i učinio ih Crkvom da ona bude svima zajedno kao i pojedincima vidljivi sakrament ovog spasonosnog jedinstva. Budući da je ona određena da se raširi u sve krajeve, ulazi u ljudsku povijest, a ipak ujedno prelazi vremena i granice narodâ. U kušnjama i patnjama putovanja (*per tentationes et tribulationes procedens*) nju jača snaga milosti Božje koju joj je Gospodin obećao da zbog slabosti ljudske ne odstupi od savršene vjernosti, nego da ostane dostojna zaručnica svojega Gospodina i da ne prestane uz pomoć Duha Svetoga sebe obnavljati dok po križu ne dođe do svjetlosti koja ne poznaje zalaza.

Izrael je u hodu kroz pustinju dobio naziv *Qahal Jahveh*, što je Septuaginta prevela na grčki s *ekklësia tou Theou* – Božji saziv. Ovo SZ posebno primjenjuje na Izrael o velikim blagdanskim skupovima, u vrijeme bogoslužja. Isti naziv Pavao primjenjuje na kršćane jednog grada i na sudionike kršćanskog svetog sastanka (usp. 1. Kor 1,2 i 11,18 – grčki izvornik). U hodu prema zemlji obećanja vjernici su Božji saziv, Crkva. Bog u povijesti saziva Crkvu iz različitih naroda i čini je vidljivim znakom i sredstvom spasenja u Kristu. Ujedno joj daje snagu da bude sveopća, da nadilazi granice pojedinog razdoblja i naroda. U evangelizatorskom putovanju Crkva doživljava kušnje i patnje koje prvenstveno dolaze od ljudske slabosti vlastitih članova ili ljudskog nerazumijevanja pojedinaca i skupina među kojima djeluje. Kušnje Crkvu ne rastaču, nego je potiču na poniznu vjernost Kristu Gos-

95 Usp. G. PHILIPS: *L'Eglise et son mystère au IIe concile du Vatican, Tome I*, Paris, 1967, 125.

podinu i na stalno obnavljanje. Crkva po križu putuje prema svjetlu eshatonskog cilja.

U Dekretu o misijskoj djelatnosti putničko obilježje Crkve povezano je sa zdravom ljubavlju vjernika prema vlastitom narodu i kulturi. Podsjećajući na izreku Poslanice Diognetu, po kojoj vjernike sabrane u Crkvu ne dijeli od ostalih ljudi poseban govor ili političko uređenje, Dekret kaže: „Stoga neka žive Bogu i Kristu po vlastitim običajima svoga naroda; kao dobri građani neka istinski i djelotvorno gaje ljubav prema domovini, no neka se ipak klone prezira tuđeg naroda i ogorčenog nacionalizma, pa neka promiču opću ljubav među ljudima.” (AG 15). Cijeli ovaj broj Dekreta posvećen je izgradnji kršćanske zajednice u mladim misijskim Crkvama koje trebaju biti znak Božje prisutnosti u vlastitom narodu te naviještati Krista vlastitim sugrađanima. Kršćani u misijskom području mogu biti dijaspora, ali ne smiju biti geto.⁹⁶ Sabor traži da ostanu otvoreni kulturnom bogatstvu svoje-ga naroda, da gaje ekumenski duh i da budu rodoljubi u kršćanskom smislu riječi. Ne bi bili pravi kršćanski putnici u nebesku domovinu kad sa svojim sunarodnjacima ne bi izgrađivali zemaljsku domovinu.

Broj 14 Konstitucije o Crkvi govori o različitim stupnjevima pridruženosti Crkvi kao Božjem narodu („srcem” i „tijelom”) i tumači tradicionalno načelo da izvan Crkve nema spasenja onima koji znaju za pravu Crkvu pa iz nje izlaze ili joj se ne žele pridružiti. U tom kontekstu Sabor upotrebljava svečanu formulu: „Sveti sabor uči, oslanjajući se na Sveto pismo i Predaju, da je ova putujuća Crkva potrebna za spasenje.” Ovu potrebu Sabor u daljnjem tekstu izvodi iz potrebe pridruženja Kristu po krštenju. Krist je jedini posrednik spasenja, a Crkva kao njegovo tijelo sredstvo njegove prisutnosti u svijetu i dostupnosti svim ljudima.⁹⁷ Iz konteksta Konstitucije izlazi da se pod putujućom Crkvom ovdje misli na vidljivo organiziranu zajednicu vjernika koju vodi i oživljava Duh Sveti po sakramentima, Božjoj riječi i vidljivim pastirima. Putujuća Crkva, potrebna radi spasenja, prenosi i nudi duhovna dobra po kojima vjernici mogu ostati u zajedništvu s uskrnulim Kristom, a bez tog zajedništva nema spasenja.

4. U putujućem i suputničkom obilježju Crkve *posebnu zadaću imaju biskupi, prezbiteri i redovnici*. U Dogmatskoj konstituciji o božanskoj objavi istaknuta je ovisnost povijesne Crkve od Božje riječi:

A da se evanđelje u Crkvi bez prekida čuva neiskvareno i živo, apostoli su kao nastavljače ostavili biskupe njima predajući svoje vlastito učiteljsko mjesto. Ta, dakle, Sveta predaja i Sveto pismo obaju zavjeta jesu kao ogledalo u kojem Crkva, dok putuje zemljom (*in terris peregrinans*), promatra Boga od kojega sve prima dok ne bude dovedena da ga licem u lice gleda kakav jest. (usp. 1 Iv 3,2) – DV 7.

96 Usp. komentar AG 15 u S. BRECHTER: „Dekret über die Missionstätigkeit der Kirche”, ZVK III, Herder, 1968, 58–62.

97 Usp. komentar LG 14 u A. GRILLMEIER: „Konstitution über die Kirche, Zweites Kapitel”, ZVK I, 198–200. M. ZOVKIĆ: *Crkva kao narod Božji*, Zagreb, KS 1976, 183–193.

Crkvu je sabrao Duh Sveti nakon Isusova uskrsnuća na propovijedanje njegovih povijesnih svjedoka, apostola. Stari je zavjet bio konstitutivni element radanja prve Crkve jer je sam Isus svoje poslanje razumijevao u svjetlu SZ i prvi su propovjednici u svjetlu SZ tumačili otajstvo Krista. Kasnije su nastali novozavjetni spisi kao izraz nadahnutog propovijedanja o Kristu. Putujuća Crkva ima u biskupima mjerodavne učitelje vjere koji su naslijedili apostole, ali se i biskup i ostali članovi Crkve neprestano ogledaju na Svetom pismu i Predaji. Tu nalaze Krista i Boga kojega je Krist objavio. Ovo ogledalo jest norma i prigoda za ispravljanje.⁹⁸ Tek će na nebeskom cilju Crkva gledati Boga licem u lice. U stanju proputovanja drugdje s Kristom i čuva savez s Bogom oslanjajući se na ogledalo Pisma i tradicije.

U trećem poglavlju Konstitucije o Crkvi istaknuta je zbornost biskupa koji na čelu s papom u najvišem stupnju nastavljaju Kristovu proročku, liturgijsku i pastirsku zadaću:

U biskupima, dakle, kojima pomažu svećenici, nalazi se posred vjernika Gospodin Isus Krist, vrhovni svećenik. Sjedeći naime s desne Boga Oca, ne prestaje biti prisutan u zajednici svojih biskupa, nego u prvom redu po njihovoj odličnoj službi propovijeda svim narodima riječ Božju i vjernicima neprestano dijeli sakramente vjere, po njihovoj očinskoj službi (usp. 1. Kor 4,15) pridružuje svoje tijelu nove udove nadnaravnim preporodom: i napokon njihovom mudročću i razboritošću upravlja i uređuje narod Novoga zavjeta na njegovu putovanje (*in sua peregrinatione*) prema vječnom blaženstvu. – LG 21.

Isticanjem kolegijalnosti biskupa Sabor je osnažio sinodalno načelo koje je u Crkvi prihvaćeno od početka. Time je otvorio veću strukturalnu mogućnost za sudjelovanje prezbitera, redovnika i laika u zajedničkom poslanju Crkve koja je zajednica s jednakim temeljnim dostojanstvom svih krštenih i različitim službama na dobro svih.⁹⁹ Crkva može biti i sve više postajati putujući Božji narod zato što je Krist po vidljivim pastirima hrani svojom riječju i sakramentima. Krist Gospodin prisutan je u mjesnoj Crkvi po biskupu, ali dakako ne samo po biskupu.¹⁰⁰ Ipak, Crkva može hodočastiti prema blaženoj vječnosti zato što joj Krist u povijesti šalje zbor biskupa koji na čelu s papom vode, usmjeruju i uređuju kršćansku zajednicu.

Prezbiteri su snagom ređenja pridruženi svećeništvu Krista, vrhovnog svećenika, te svoju zadaću vrše pod vodstvom mjesnih biskupa. Oni predvode župne i liturgijske zajednice, a u tim zajednicama, „iako su često malene i siromašne ili su raspršene (*vel in dispersione degentibus*), prisutan je Krist po čijoj se moći združuje jedna, sveta, katolička i apostolska Crkva. Jer sudjelovanje u Kristovu tijelu i krvi ne

---

98 Usp. komentar DV 7 u A. KRESINA: „Drugo poglavlje: Prenošenje božanske objave” u A. KRESINA – Lj. RUPČIĆ – A. ŠKRINJAR: *Dogmatska konstitucija o božanskoj objavi – Dei Verbum*, Zagreb, FTIDI 1981, 89–96.

99 Za ekleziološke i pastoralne implikacije biskupske kolegijalnosti usp. T. J. ŠAGI-BU-
NIĆ: „Biskupski kolegij” u djelu *Ali drugog puta nema*, 96–146. J. RATZINGER: „Pastorale Implikationen der Lehre von der Kollegialität de Bischöfe” u djelu *Das neue Volk Gottes*, Düsseldorf, 1972, 43–70.

100 Usp. komentar LG 21 R. BRAJČIĆ: „Hijerarhijsko uređenje Crkve i posebno episkopat” u R. BRAJČIĆ – M. ZOVKIĆ: *Dogmatska konstitucija o Crkvi – Lumen gentium 1*, Zagreb, FTIDI 1977, 361–376, osobito 364.

čini drugo nego da prelazimo u ono što primamo.” (LG 26). Povijesna Crkva živi raspršena u manjim ili većim mjesnim zajednicama vjernika. Ona tu svoju raspršenost proživljava kao sastavni dio putovanja prema nebeskoj domovini, i to zbornog putovanja. U stanju raspršenosti vjernici su povezani jedni s drugima i s Kristom Gospodinom po euharistijskoj žrtvi i gozbi po kojoj Krist ostaje trajno prisutan među svojim te čini da pojedina mjesna zajednica uprisutnjuje i odražava sveopću Crkvu.

Dekret o službi i životu prezbitera govori o prezbiterskoj službi u poslanju Crkve, o suradnji prezbitera s biskupom i međusobno te o duhovnom životu prezbitera. Dok svećenicima doziva u pamet uzvišenost i važnost njihova djelovanja u Crkvi i svijetu, ne preporučuje ni poteškoće:

Ovaj sveti sabor, imajući pred očima radosti svećeničkog života, ne može zaobići ni teškoće koje prezbiteri podnose u današnjim prilikama. Poznato mu je koliko se ekonomske i socijalne prilike, štoviše i običaji ljudi, preinačavaju i koliko se u ljudskom shvaćanju mijenja ljestvica vrednota. Zato se službenici Crkve, a ponekad i vjernici, osjećaju u svijetu kao stranci (*quasi alienos*) koji se tjeskobno pitaju kojim će prikladnim sredstvima i riječima biti u stanju da s njim saobraćaju. Naime, nove zapreke koje se vjeri postavljaju na put, prividna jalovost obavljena posla i teška osamljenost koju proživljavaju mogu ih dovesti u opasnost da klonu duhom...

Zato je nužno da vođe Božjeg naroda kroče u vjeri po primjeru vjernog Abrahama koji se u vjeri 'pokorio da ode u zemlju koju je imao primiti u baštinu: i otišao je ne znajući kamo ide' (Heb 11,8). Zaista, djelitelj Božjih tajna može se usporediti s čovjekom sijačem o kojem je Gospodin rekao: 'Spavao on ili ustajao, noću ili danju, sjeme niče i raste, a on ne zna kako.' (Mk 4,27). Uostalom, Gospodin Isus koji je rekao: 'Uzdajte se, ja sam pobijedio svijet' (Iv 16,33), ovim riječima nije svojoj Crkvi obećao potpunu pobjedu na ovom svijetu.” — PO 22.

U ovom zaključnom broju Dekreta Sabor tješi svećenike kojima je prije toga izložio ozbiljnost i težinu njihove službe. Svećenici su najizloženiiji neuspjehu jer izravno doživljavaju promjene u svijetu koje ispražnjavaju crkve, odvođe mlade i djecu od vjeronaučne pouke, kršćane odvlače od sklapanja crkvenog braka, unose svjetovne kriterije u ponašanje vjernika. U takvom svijetu svećenici i ostali vjernici često se osjećaju strancima, a ne zadovoljavaju se brigom za spasenje vlastite duše, nego žele ostati u dodiru sa svijetom i sugrađanima svjedočeći i nudeći mogućnost spasenja u Kristu. Sabor ovim tekstom otklanja optužbe protiv svećenika, koje često dolaze iz same crkvene zajednice i od onih izvana, kao da bi svećenici bili krivi za sve zlo. Dobar dio problema nisu rezultat nemara svećenika nego jednostavno „znak vremena” u kojem živimo. „Sabor pruža dva motiva za nastavak djelovanja u svakoj situaciji. To su dva motiva koji vrijede za svećeničko djelovanje u svakom vremenu, svakom razdoblju, u svakoj kulturi i civilizaciji. Bitno se temelje na vjeri i nisu vezani uz sadašnjost kao posebna pomagala. To je, s jedne strane, spremna i djelotvorna prisutnost Duha Svetoga u Crkvi i, s druge, eshatološka usmjerenost svakog svećeničkog djelovanja. Svećenik je član putujućeg Božjeg naroda. Dok je taj narod na putovanju neće nikada savršeno postići ono za što

je poslan, a to je punina Božje vladavine. Ipak živi u nadi da će se ispunjenje dogoditi, a sam će nam Bog u budućnosti pokloniti to ispunjenje. Ako prividna zbilja potkopava takvu nadu, valja nam imati na umu da je Kristova blagovijest kao sjeme koje biva bačeno u zemlju, niče i raste a da i ne opažamo. Ova riječ potječe od samog Gospodina". (Mk 4,17; usp. Kol 3,3).¹⁰¹

U petom poglavlju Konstitucije, koje govori o pozivu svih na svetost u Crkvi, izloženo je da se bit svetosti sastoji u ljubavi prema Bogu i bližnjemu te da svi vjernici mogu težiti za svetošću u svojem zemaljskom zvanju i zanimanju. Jedan od razloga zašto vjernici trebaju težiti za svetošću jest nenalijepljenost na dobra ovoga svijeta: „Neka dakle svi nastoje da ispravno upravljaju svojim osjećajima, da ne bi upotrebom stvari ovoga svijeta i privezanošću uz bogatstvo protivno duhu evanđeoskog siromaštva bili zapriječeni da teže za savršenom ljubavlju, imajući na pameći opomenu Apostolovu: 'Koji se služe ovim svijetom, neka se ne ustavljaju na tome jer prolazi obličje ovoga svijeta.' (usp. 1 Kor 7,31)" – LG 42. Vjernici na zemaljskom putu trebaju zemaljsku domovinu i vremenita dobra, ali se po uzoru na Krista Gospodina i njegove apostole ne privezuju za ta dobra; žive sa sviješću da na zemlji ne završava ljudsko životno putovanje i s vjerom da ništa čisto zemaljsko ne može čovjeka trajno usrećiti.

Usmjerenost pojedinaca i cijele zajednice prema eshatonskoj budućnosti posebno dolazi do izražaja kod sljedbenika redovničkog staleža:

Stoga je prihvaćanje evandeoskih savjeta kao lozinka koja može i mora uspješno privlačiti sve članove Crkve da revno ispunjavaju dužnosti kršćanskog zvanja. Budući da Božji narod nema ovdje stalnoga grada nego traži buduću, to redovnički stalež, koji svoje sljedbenike više izbavlja od zemaljskih briga, bolje pokazuje svim vjernicima već i na ovom svijetu prisutna nebeska dobra, i bolje svjedoči o novom i vječnom životu koji je stečen po Kristovu otkupljenju, a navješćuje buduće uskrsnuće i slavu nebeskog kraljevstva. Redovnički stalež također bolje nasljeđuje i neprekidno u Crkvi predstavlja oblik života koji je primio Božji Sin došavši na svijet da čini volju Očevu i koji je naložio učenicima koji su pošli za njim. Napokon na poseban način pokazuje uzvišenost Božjega kraljevstva nad svim zemaljskim stvarima i njihovim najvećim potrebama; pokazuje također svim ljudima nadmoćnu veličinu snage Krista Kralja i neizmjernu moć Duha Svetoga koji divno djeluje u Crkvi – LG 44.

Redovnice i redovnici koji ne sklapaju braka te žive uzdržljivo iz vjerskih razloga, nasljeđuju Isusa neoženjenog radi kraljevstva nebeskog. Zavjetom poslušnosti u redovničkoj zajednici vežu se na vršenje volje Božje. Zavjetom siromaštva svjedoče nenavezanost na materijalna dobra. Vršanjem prihvaćenih obaveza svjedoče vjernicima i nevjernicima duhovne vrednote koje Krist dariva i putničko obilježje ljudske egzistencije na zemlji. Nevezanjem uz brak, vlastiti izbor polja rada i materijalni posjed pokazuju da mi ljudi nemamo na zemlji egzistencijalnu domovinu. Traži-

---

101 M. SCHMAUS: „Dekret über Dienst und Leben der Priester, Kommentar zu Artikel 17–22“, ZVK III, 237.

mo trajni grad i vječnu sreću koja nadilazi okvir zemaljskih horizonata.¹⁰² Redovništvo je znak koji obnavlja način života kakav je proživio utjelovljeni Sin Božji; ono je znak koji sadrži i pokazuje apsolutno prvenstvo nebeskih dobara u kontingentnoj ljudskoj egzistenciji; ono je također znak eshatonske usmjerenosti cijelog Božjeg naroda: „U neku ruku u ime cijelog Božjeg naroda redovnici bi trebali biti svjedoci da u ovozemlju nemaju trajnog boravišta – nego traže buduće. Time se upriličuju evanđeljskim budnim i mudrim djevicama, time ostvaruju Kristov poziv na budnost, spremnost, očekujući njegov slavni pojavak i objavu njegove slave.”¹⁰³

5. *Povezanost Crkve na putu s Crkvom na cilju* posebno obrađuje sedmo i osmo poglavlje Konstitucije o Crkvi. Ova je građa ušla u Konstituciju tek na trećem zasjedanju Sabora. Eshatološki značaj Crkve osobito su istaknuli: grkokatolički biskup Ziade, kardinal Leger, misijski biskup Kozłowiecki i mnogi drugi. Pod eshatološkim značajem Crkve Sabor u konačno prihvaćenom tekstu misli na „nadnaravni i nadzemaljski finalizam koji je sadržan i djelatan već u ovom zemaljskom vremenu u Crkvi kao Božjem narodu na putu, a ne još na cilju”¹⁰⁴ U 48. br. istaknuta je eshatološka narav kršćanskog poziva na vjeru i spasenje: već smo po Duhu djeca Božja, ali iščekujemo punu proslavu. Za našu temu ključni je tekst u LG 49:

Dok dakle ne dođe Gospodin u svome veličanstvu i svi anđeli s njim (usp. Mt 25,31) i dok mu, kad jednom bude uništena smrt, ne budu podložne sve stvari (usp. 1. Kor 15,26–27), neki su od njegovih učenika putnici na zemlji (*in terris peregrinantur*), neki se – ostavivši ovaj život – čiste, a neki uživaju slavu gledajući jasno Trojedinoga Boga kakav jest; ipak svi, iako na različitom stupnju i na različit način, sudjelujemo u istoj ljubavi prema Bogu i bližnjemu i pjevamo istu pjesmu slave našem Bogu. Jer svi koji su Kristovi, imajući njegova Duha, tvore jednu Crkvu i među sobom su sjedinjeni u njemu (usp. Ef 4,16). Sjedinjenje putnika (*viatorum unio*) s braćom koja su usnula u Kristovu miru nipošto se ne prekida, dapače, po trajnoj se vjeri Crkve jača u saopćivanju duhovnih dobara. Zbog toga naime što su neki nebeski blaženici tješnje s Kristom sjedinjeni, oni jače učvršćuju cijelu Crkvu u svetosti, oplemenjuju štovanje koje ona ovdje na zemlji iskazuje Bogu i na mnoge načine pridonose njezinoj duhovnoj izgradnji (usp. 1. Kor 12,12–27). Jer, primljeni u domovinu i stojeći pred Gospodinom (usp. 2. Kor 5,8), po Njemu, s Njime i u Njemu ne prestaju kod Oca za nas posredovati prikazujući zasluge koje su stekli na zemlji po Kristu Isusu, jedinome posredniku između Boga i ljudi (usp. 1. Tim 2,5), služeći Gospodinu u svima i dajući u svom tijelu dopunu za ono što nedostaje Kristovim mukama za Njegovo tijelo koje je Crkva (usp. Kol 1,24). Stoga njihova bratska briga mnogo pomaže našoj slabosti.

Sabor ovdje razlikuje tri stupnja jedne i nedjeljive Crkve: putničku, patničku i pobjedničku.¹⁰⁵ Putnici su na zemlji, pokornici u čistilištu i nebesnici na nebes-

102 Usp. komentar LG 44 N. M. ROŠČIĆ: „Šesto poglavlje: O redovnicima” u R. BRAJČIĆ i dr: *Dogmatska konstitucija o Crkvi – Luemen gentium 2*, 637–645.

103 N. M. ROŠČIĆ, art. cit, 641.

104 A. STRLE, art. cit, 674.

105 Usp. komentar LG 48 u A. STRLE, art. cit, 736–753.

kom cilju. To je jedna zajednica Božjeg naroda koja u svoja tri stupnja ne gubi identitet, nego biva preobražena. Iako su ovi stupnjevi različiti, pripadnici općinstva svetih nisu razdvojeni jer imaju udio u istoj ljubavi prema Bogu i bližnjemu te istim bogoslužjem pjevaju hvalu Bogu. Sveci iz neba zagovaraju braću i sestre na zemlji ne u smislu da nešto novo dodaju svojim djelima iz zemaljskog života kao što ni Krist, jedincati posrednik iz svojeg proslavljenog stanja, ne dodaje ništa svojem mesijanskom djelu učinjenom u povijesti. Proslavljeni je Krist povijesno djelovanje svetaca prinio Bogu i oni iz proslavljenog stanja svoje zasluge iznova prikazuju Bogu za braću na zemlji.¹⁰⁶ Nebesnici su „primljeni u domovinu i stoje pred Gospodinom”. Iz svojeg stanja prispjelosti u eshatonski stadij egzistencije oni učvršćuju putujuću Crkvu u svetosti, oplemenjuju njezinu liturgiju i na različite načine pridonose rastu Crkve. Ovdje naziremo zajedničarsku podlogu šovanja svetaca u kojima se proslavio uskrsnuti Krist.

Dok 49. br. govori o zajedništvu između putujuće i nebeske Crkve, 50. broj ističe povezanost između nebeske i putujuće Crkve:

Dobro poznavajući tu zajednicu cijelog Mističnog Tijela Isusa Krista, Crkva putnika je već od prvih vremena kršćanske vjere s velikim pijetetom čistila uspomenu mrtvih...

Dok, naime, promatramo život onih koji su vjerno slijedili Krista, dobivamo nov poticaj da tražimo budući Grad (usp. Heb 13,14 i 11,10) te da ujedno učimo koji je najsigurniji put po kojem ćemo među promjenjivim stvarima svijeta, svatko prema svojem stanju i prilikama, biti u stanju da dodemo do savršenog jedinstva s Kristom, tj. do svetosti...

Pa ipak, uspomenu svetaca ne štujemo zbog samog primjera, nego još više zato da se sjedinjenje Crkve u Duhu ojača vršenjem bratske ljubavi (usp. Ef 4,1–6). Kao što nas, naime, kršćanska zajednica među putnicima dovodi bliže Kristu, tako nas zajednica sa svetima združuje s Kristom, od kojega kao od Izvora i Glave proizlazi svaka milost i život samoga Božjeg naroda.

Vjerni mrtvi u kojima se proslavio Krist podsjećali su od početka vjernike na zemaljskom putu na cilj zajedničkog životnog putovanja. Sveci su uz to dokaz da je kršćansko zvanje moguće. U različitim zvanjima i staležima pokazali su da je unatoč promjenjivim povijesnim prilikama moguće ustrajati u vjernosti Bogu i ljudima te završiti zemaljsku egzistenciju u Božjoj milosti. Zato su, po staroj tradiciji Crkve, sveci nov poticaj na traženje nebeske domovine iz sasvim konkretne ljudske povijesne situacije. Uključenost u Crkvu putnika zbližava vjernike međusobno i s Kristom. Slično nas drugovanje sa svecima dublje povezuje jedne s drugima i s Kristom Gospodinom.

Posebno mjesto u Crkvi putnika i nebesnika zauzima Kristova majka Marija. Sabor je, ne bez potresa i strahovanja, bolje utkao Mariju u otajstvo Crkve.¹⁰⁷

106 Usp. O. SEMMELROTH: „Dogmatische Konstitution über die Kirche, Siebtes Kapitel” ZVK I, 318–319.

107 Usp. komentar osmog poglavlja LG u R. BRAJČIĆ, op cit, 806–955. Također T. J. ŠAGI-BUNIĆ: „Uvod u mariologiju Drugog vatikanskog koncila” u djelu *Vrijeme suodgovornosti* I, 309–323.

Sabor uči da se Isusova izreka o blaženima koji Božju riječ slušaju i drže odnosi na njegovu majku jer je ona to vjerno činila. Marija je proživjela svoj zemaljski život kao putovanje vjere – *in peregrinatione fidei processit* (LG 58). U hodočašću vjere ona je tip Crkve i uzor svakog vjernika: „Božanska spasenjska otajstva, koja su se počela na svijetu ostvarivati kad je Marija povjerovala, pa zato na neki način iz Marijine vjere, posadašnjuju se u liturgiji, postaju prisutna i djelotvorna sakupljenoj Crkvi i konkretnoj generaciji čovječanstva polazeći od vjere konkretne Crkve kao zajednice onih koji nadostavljaju na onu Marijinu vjeru... Pobudnica nam stavlja pred oči Mariju vjernicu, Mariju koja napreduje u vjeri, koja je otvorena Božjoj riječi, željna da je Bog obdari razumijevanjem pa zato prevrće u srcu sve što je čula i doživjela. Crkva kao zajednica to isto čini u liturgiji, gdje se Božja riječ čita i gdje vjernici napeto i željno slušaju, gdje odgovorni članovi Crkve drugima tumače što Bog poručuje.”¹⁰⁸

U Mariji koja je tijelom i dušom u nebu Crkva je potpuno stigla na cilj putovanja, dok će sveci i ostali to postići tek o uskrsnuću mrtvih. Kao što su sveci povezani s putujućom Crkvom, tako je u još većem stupnju povezana Kristova majka: „Materinskom ljubavlju brine se za braću svojega Sina, koja su još na putu (*adhuc peregrinantibus*) i nalaze se u pogiblima i tjeskobama dok ne budu dovedeni u sretnu domovinu”. (LG 62). Briga i ljubav koju je u toku zemaljskog života posvećivala Isusu sada se iz nebeske slave proteže na sve vjernike koji su krštenjem postali djeca Božja i zato braća i sestre njezina sina. Marijin zagovor nije konkurencija Kristu jedinom posredniku, nego solidarnost putnice koja je stigla na cilj s putnicima koji su još na putovanju.¹⁰⁹ Zato je „Bogorodica tip Crkve u redu vjere, ljubavi i savršenog sjedinjenja s Kristom” (LG 63). U Mariji je Crkva „već došla do savršenosti po kojoj je bez ljage i nabora” (usp. Ef 5,27) i zato kršćani „dižu svoje oči k Mariji koja sja kao uzor kreposti pred svom zajednicom odabranih” (LG 65). Na završetku poglavlja o Mariji Sabor kaže:

Međutim, Isusova majka, kao što je tijelom i dušom već proslavljena na nebu, slika i početak Crkve kakva ima biti u budućnosti, tako i na ovoj zemlji, dok ne dođe dan Gospodnji (usp. 2. Pt 3,10) svijetli putujućem Božjem narodu. (*peregrinanti Populo Dei praelucet*) kao znak pouzdane nade i utjehe – LG 68.

Putujući Božji narod jest sva zemaljska i povijesna Crkva. Marija je slika i početak eshatonske Crkve i zato ostaje trajan znak nade i utjehe Crkvi koja plovi svjetskim uzburkanim morem. Marija, na nebo uznesena tijelom i dušom, pokazuje da je sva Crkva tamo pozvana nakon svojeg zemaljskog putovanja i svjedoči da je cilj kršćanskog životnog putovanja dostižan: „Sada je uzvišena slika Crkve u završnici, u domovini. Kao što je za zemaljskog života oslikavala kako valja u povezanosti s Kristom hodati u domovinu, tako sada u domovini pokazuje što znači u zajedništvu s njime biti u slavi. Marija na nebu, pridružena slavi uskrsnuća svojega sina, model je našeg uskrsnuća s Kristom. I tu vrijedi temeljno eshatološko načelo:

108 T. J. ŠAGI-BUNIĆ: „Kako Pavao VI. obnavlja i ispravlja pobožnost prema Majci Božjoj” u *Vrijeme suodgovornosti* I 324–363, citat 345–346.

109 Usp. komentar LG 62 O. SEMMELROTH: „Dogmatische Konstitution über die Kirche, Ahtes Kapitel”, ZVK I, 337–338.

nebo je proslavljeno stanje zemlje. Zato Marija, model našeg života s Kristom o-dje, ostaje model našeg života s uskrsnulim Kristom gore.”¹¹⁰

To je posljednji tekst Dogmatske konstitucije o Crkvi gdje se spominje putujuće obilježje Božjeg naroda. Značajno je da je *sva Crkva putujući Božji narod* te da vjernici *putuju zajedno* prema eshatonskoj domovini. To je posljedica pomicanja naglaska u ekleziologiji. Do Sabora, u školskim priručnicima i papinskim dokumentima, Crkva je promatrana kao savršeno društvo koje je osnovao Krist i opskrbio sredstvima potrebnim za postizavanje postavljene svrhe. Isticala se monarhijska i hijerarhijska struktura. Crkve pa stoga nejednakost njezinih članova. Te vrednote Sabor nije zanijekao, nego prerekao u ekleziologiju Crkve zajednice s istim temeljnim dostojanstvom svih članova i sa zajedničkim poslanjem ljudima ovog vremena. Sabor je posebno na nov način posvijestio prisutnost Crkve u svijetu u kojem Crkva ostaje putujući Božji narod s drugima i za druge. Također je razradio suodnos duhovnog i vremenitog u svijetu tako da profano ima zdravu autonomiju, ali sva ljudska djelatnost treba biti otvorena eshatonskom cilju čovjeka.¹¹¹

6. *Sputničku zadaću Crkve u svijetu* prikazao je Sabor u Pastoralnoj konstituciji „Gaudium et spes”. Ovaj dokument svečanog crkvenog učiteljstva predstavlja veliku novost sa stanovišta književne vrste i sadržaja jer se u njemu biskupi obraćaju svima ljudima (ne samo katolicima) i u ime Crkve prihvaćaju današnji pluralizam u svijetu te prikazuju doprinos kršćanske zajednice izgradnji humanijeg svijeta.¹¹² Solidarnost i sputničku prisutnost kršćana u svijetu Sabor ističe već na početku Konstitucije:

Radost i nada, žalost i tjeskoba ljudi našeg vremena, osobito siromašnih i svih koji trpe jesu radost i nada, žalost i tjeskoba također Kristovih učenika, te nema ničega uistinu ljudskoga a da ne bi našlo odjeka u njihovu srcu. Kršćansku zajednicu naime sačinjavaju ljudi koje u Kristu sjedinjene vodi Duh Sveti na njihovu hodu prema Očevu kraljevstvu (*in sua peregrinatione ad regnum Patris*). Oni su primili poruku spasenja da je iznesu pred svakoga. Zato zajednica kršćana doživljava sebe doista usko povezanom s ljudskim rodom i njegovom poviješću.— GS 1.

Prva rečenica Konstitucije sadrži na početku dvije biblijske riječi: „Radost i nada”, a zatim prelazi na dva sociološka fenomena prisutna u današnjem svijetu: „Žalost i tjeskoba”. Ti su izrazi namjerno odabrani da daju ton cijelom dokumentu koji govori o povezanosti Crkve sa svijetom ali nastoji izbjeći naivni optimizam ili

110 R. BRAJČIĆ, art. cit, 949.

111 Usp. Y. CONGAR: „Situation ecclésiologique au moment d' 'Ecclesiam suam' et passage à une Eglise dans l'itinéraire des homes” u 'Ecclesiam suam'. *Première lettre encyclique de Paul VI. Colloque internationale, Rome, 24–26 octobre 1980*, Roma, Ed. Studium Vita Nova, 1982, 79–102; diskusija na str. 103–130.

112 Usp. T. J. ŠAGI–BUNIĆ: „Polazište dijaloga. Uvod u pastoralnu konstituciju 'Gaudium et spes'”, *Dokumenti 7*, Zagreb, KS 1968, 97–113. ISTI: „Put dijaloga” u djelu *Ali drugog puta nema*, 377–396. Vj. BAJSIĆ: „Poruka koncila i kulturne vrednote današnjice”, BS 1966, 2, 220–229.

tmurni pesimizam, oslanjajući se na Bibliju.¹¹³ Prva rečenica Konstitucije najavljuje solidarnost Isusovih učenika sa svime što je autentično ljudsko na svijetu i spremnost na otklanjanje žalosti i tjeskobe kod ljudske subraće, bez obzira na uzroke neljudskog stanja među pojedincima i narodima. U drugoj rečenici istaknuta je otvorena „definicija” Crkve: to su svi koji su u Kristu sjedinjeni, koji pod vodstvom Duha putuju prema Očevom kraljevstvu i osjećaju se povezani s ljudskim rodom kroz povijest. Ovdje je najavljena nova nijansa suputničkog obilježja Crkve: dok je u Dogmatskoj konstituciji o Crkvi suputništvo prvenstveno obuhvaćalo solidarnost s pripadnicima Crkve, ovdje se ta solidarnost proteže na sve ljude u sadašnjosti i prošlosti. Kristovi sljedbenici ne mogu i ne žele tako putovati u nebesku domovinu da zatvore oči pred potrebama ljudske subraće koji nisu kršćani.

Konstitucija u prvom dijelu obrađuje odnos Crkve prema čovjekovu pozivu, a u drugom neke goruće probleme kao što su brak i obitelj, kulturni napredak, ekonomsko-socijalni život, politička zajednica, međunarodni mir i izgradnja. U prvom dijelu ima više tekstova koji povezuju putujuću Crkvu s ljudima svijeta. Tako u 18. br. pred problemom smrti Sabor kaže: „Dok je pred smrću nemoćno bilo kakvo maštanje, Crkva, poučena božanskom objavom, tvrdi da je Bog čovjeka stvorio za blaženi cilj s onu stranu zemaljske bijede. Štoviše, kršćanska vjera uči da će tjelesna smrt, od koje bi čovjek bio pošteđen da nije sagriješio, biti jednom pobijeđena kada svemogući i milosrdni Spasitelj vrati čovjeku spasenje što ga je svojom krivnjom izgubio. Bog je naime pozvao i poziva čovjeka da čitavim svojim bićem prione uz nj u vječnom zajedništvu nepropadljivog božanskog života.” (GS 18). Crkva sastavljena od ljudi čita u ljudskoj zajednici želju za osobnom besmrtnošću te odgovara iz poklada objave da je ta želja ispunjiva u Bogu. Čovjek će uživati vječnu sreću kad nakon tjelesne smrti čitavim svojim bićem prione uz Boga u vječnom zajedništvu neizgubivog života. Dok živi ljudske tjeskobe i probleme, Crkva otkriva ljudima njihov konačni poziv. Putuje s njima tražeći rješenja za zemaljske probleme i pokazujući cilj životnog putovanja pojedinaca i zajednica.

Sabor se u Konstituciji bavi i pitanjem suvremenog ateizma (GS 19–22). Jedan od oblika ateizma jest i marksistički koji „tvrdi da religija po svojoj naravi smeta (socijalnom i ekonomskom) oslobođenju ukoliko čovjekovu nadu usmjeruje prema budućem i iluzornom životu te ga time odvraća od izgradnje zemaljskog grada” (GS 20). Mi smo kao građani političke zajednica sa socijalističkim uređenjem marksističkog tipa mogli puno puta čuti ovaj prigovor od naših sugrađana. Sabor ne upotrebljava sam naziv „marksistički ateizam” da ne bi provocirao države s marksističkim društvenim uređenjem u kojima ima katolika, iako su 334 biskupa tražila da se to izričito spomene.¹¹⁴ Relator predloženog teksta objasnio je ocima da su sastavljači željeli istinito reproducirati uvjerenje ateista kojima će saborski tekst sigurno doći u ruke pa ne bi u tekstu smjelo biti ništa što karikira ili krivo reproducira mišljenje ateista. Ovu poteškoću Sabor ozbiljno uzima u razmatranje ukoliko je ona povod ili razlog nevjeri mnogih naših suvremenika. Sabor naime ponizno dopušta da „ne malu ulogu za postanak ateizma mogu imati vjernici ukoliko

113 Usp. komentar GS 1: Ch. MOELLER: „Pastorale Konstitution über die Kirche in der Welt von heute, Artikel 1”, ZVK III, 284–287.

114 Usp. komentar GS 20 u ZVK III, 340–343.

treba reći da oni zanemarivanjem vjerskog odgoja ili netočnim i pogrešnim izlaganjem nauka ili također nedostacima svojega religioznog, moralnog i socijalnog života, pravo lice Boga i religije prije zakrivaju nego otkrivaju” (GS 19). Mnogi su ateisti iz susreta s lošim kršćanima, slušanja slabih propovijedi stekli utisak da kršćanstvo zaista ne mari za zemaljsku domovinu ljudi niti je zainteresirano za oslobađanje čovjeka od različitih otuđenja. Sabor ne ulazi u to tko je kriv da su dobili i zadržali iskarikiranu informaciju o kršćanstvu. Ozbiljno bilježi njihovo uvjerenje i zove vjernike da mu svojim daljnjim zanemarivanjem zemaljskih problema ljudi ne daju novih povoda.

A lijek protiv ateizma možemo očekivati od adekvatnog izlaganja nauka, ali jednako tako i od autentičnog života Crkve i njezinih članova... Vjera mora očitovati svoju plodnost time što prožimlje sav život vjernika, pa i profani, te što ih pokreće na pravdu i ljubav, posebno prema siromašnima. Napokon, da se očituje prisutnost Božja, najviše pridonosi bratska ljubav među vjernicima koji u duhovnoj jednodušnosti surađuju za vjeru evanđelja te se očituju kao znak jedinstva.

A Crkva, premda potpuno odbacuje ateizam, ipak iskreno izjavljuje da svi ljudi, vjernici i nevjernici, moraju zajednički raditi za ispravnu izgradnju ovoga svijeta u kojem zajedno žive. A toga ne može biti bez iskrenog i razboritog dijaloga. – GS 21.

Osnovno načelo od kojeg Sabor ovdje polazi jest da „eshatološka nada ne umanjuje važnost zemaljskih zadataka, već da naprotiv ispunjenje zemaljskih zadataka odatle dobiva nove pobude” (Ibid). Prema tome, mi vjernici ne možemo tako težiti za nebeskom domovinom kao da nas se zbiljski problemi naših suvremenika i sugradana ne tiču. Ateisti i vjernici susreću se u svagdašnjem životu, jedni su od drugih ovisni kao ljudi i građani pa mogu i trebaju težiti za mijenjanjem svijeta na bolje. Vjernička nada u drugi život nakon tjelesne smrti ne bi trebala umanjivati brigu za ljude u ovom životu. U promatranju ljudskih znanstvenih, povijesnih i tehničkih dostignuća Sabor kaže da se ona nimalo ne suprotstavljaju Božjoj veličini, nego su znak Božje neizrecive zamisli o ljudima. Zato kršćanska poruka vjernike još više obavezuje na izgradnju svijeta (GS 34). Crkva, po Saboru, „hoda zajedno s čitavim čovječanstvom i sa svijetom proživljava istu zemaljsku sudbinu” (GS 40). Sabor uči da Crkva mnogo toga prima od svijeta i ovisi od svijeta u konkretnom načinu svojega djelovanja (GS 44), ali također vjeruje da Crkva ima što ponuditi svijetu:

Sabor potiče kršćane, koji su građani jednoga i drugoga grada (tj. svjetovnog i duhovnog), da nastoje svojim zemaljskim dužnostima vjerno udovoljavati, i to vođeni evanđeoskim duhom. Ostavljaju istinu (*a veritate discedunt*) oni koji zato što znaju da ovdje nemamo stalna prebivališta, nego da tražimo buduće, misle da zbog toga mogu zanemariti svoje zemaljske dužnosti, zaboravljajući da ih sama vjera još više obavezuje na njih svakoga prema njegovu pozivu. Jednako se varaju oni koji, obratno, misle da se mogu tako predati zemaljskim poslovima kao da su svi oni posve tuđi vjerskom životu koji bi se po njihovu mišljenju sastojao samo u vršenju nekih čina kulta i nekih moralnih dužnosti... Kršćanin koji zanemaruje svoje vremenite dužnosti zanemaruje i svoje dužnosti prema bližnjemu i prema samome Bogu te dovodi u pogibelj i svoje vječno spasenje. – GS 43.

Crkva je u svijet poslana i od svijeta ovisna iako joj je prvenstvena zadaća da hrani svoje vjernike Božjom riječju i sakramentima te da evangelizira svijet. Samim vršenjem svojega religioznog poslanja ona humanizira ljude jer ih povezuje u jednu ljudsku obitelj i osposobljava za građanske dužnosti.¹¹⁵ U ovom tekstu Sabor govori da je zabluda zanemarivati zemaljsku domovinu na temelju vjere u nebesku domovinu u koju su svi ljudi pozvani. Ali bi jednako bila zabluda tako se podložiti zemaljskim dužnostima i radostima da živimo kao da sve završava zemaljskim stanjem i blagostanjem. U zaključnom broju Konstitucije Sabor ističe da kršćani žele „što širokogrudnije i uspješnije služiti ljudima ovoga vremena”. Sabor vjeruje da oni to mogu jer vjerno prijanjaju uz evanđelje koje ih otvara za ljubav prema svima te omogućuje da Božju ljubav svima pokazuju i daju. „Tim će se putem ljudi po čitavom svijetu pobuditi na živu nadu koja je dar Duha Svetoga da budu napokon jednom primljeni u miru i višnjem blaženstvu u domovinu koja blista Božjom slavom.” (GS 93). Konstitucija je počela nadom i završava poticajem na odgovorno djelovanje u svijetu u svjetlu eshatološke nade. Poziv na vjerničku pridružnost Kristu u Crkvi ujedno je poziv na svjedočenje objavljene istine i vječne ljubavi među ljudima, a to uključuje kršćansko doprinošenje izgradnji humanijeg i pravednijeg svijeta.

ZAKLJUČAK

Vidjeli smo da su kršćani sazvani u Crkvu po Novom zavjetu kao Božji narod na zemaljskom putu, narod dijaspore koji se vjerom i ćudoredem razlikuje od ostalih sugrađana te svoju pridošlost prihvaća kao normalno stanje koje ipak omogućuje svjedočko djelovanje. Crkveni su se oci u vrijeme progona žalili na građansku diskriminaciju i dokazivali da različnost kršćana od ostalih građana nije na štetu političke zajednice. Osobito je Augustin u vrijeme propadanja rimske države branio Crkvu od napada poganskih filozofa koji su raspad države pripisivali ljutnji bogova zbog sve većeg zamaha kršćanstva. I kad nisu progonjeni, kršćani su za Augustina gosti na ovom svijetu koji se još ne osjećaju suodgovorni za zemaljsko društvo. U saborskim tekstovima dogodio se prijelaz iz polemičke eklezijologije na ekumensku i zajedničarsku. Time je nastala potreba da se ublaži militantnost Katoličke Crkve u odnosu na svijet, kršćane nekatolike, vjernike nekršćane i ateiste. Sustavno je izostavljan izraz „*Ecclesia militans* – vojujuća Crkva” i unošen biblijsko-patristički izraz „*Ecclesia peregrinans* – putujuća, hodočasnička Crkva”. U NZ, kod otaca i na Saboru Crkva je putujući Božji narod koji je posebno vezan u bratsku zajednicu gdje vjernici jedni druge podržavaju na zemaljskom proputovanju. Crkva je, međutim, suputnički Božji narod koji prihvaća brigu za ovaj svijet te želi zajedno sa svim ljudima izgrađivati zemaljsku domovinu ljudi, rješavati njihove ljudske i zemaljske probleme dok ustrajno kroči prema nebeskoj domovini.

Hrvatski je ispravnije govoriti o Crkvi na putu nego o Crkvi u hodu. Putovanje uključuje svijest o cilju i organiziranost, dok hod može biti samo radi hodanja. Hod, međutim, ostavlja više prostora za nove pothvate i dodire s drugima. Putujuća je Crkva u stalnom gibanju, u pokretu koji je nuždan za uspješno i zajedničko obavljanje religiozne i humane misije Crkve.

115 Usp. M. ZOVKIĆ: „Crkva i svijet” u *Crkva kao narod Božji*, 225–235.

Dovršeno u Sarajevu, 28. lipnja 1984.